УДК 332.14: 330.341.1

НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА И МЕТОДЫ ИХ РЕАЛИЗАЦИИ

САЛИЙ Т. И.,
соискатель Донецкого государственного университета управления

У статті обгрунтовано основні напрями інноваційного розвитку регіону і методи їх реалізації. Увага регіональних управлінських структур має бути сконцентроване на розробці і реалізації ефективної науково-технічної політики на основі національної науково-інноваційної політики.

***Ключові слова*:** *інноваційний розвиток; інфраструктура; система фінансового забезпечення; стратегія інноваційного розвитку; пріоритети; державні субсидії; податкові пільги.*

В статье обоснованы основные направления инновационного развития региона и методы их реализации. Внимание региональных управленческих структур должно быть сконцентрировано на разработке и реализации эффективной научно-технической политики на основе национальной научно-инновационной политики.

***Ключевые слова*:** *инновационное развитие; инфраструктура; система финансового обеспечения; стратегия инновационного развитии; приоритеты; государственные субсидии; налоговые льготы.*

Basic directions of innovative development of region and methods of their realization are grounded in this paper. Attention of regional administrative structures must be concentrated on development and realization of effective scientific and technical policy on the basis of national scientifically-innovative policy.

***Keywords*:** *innovative development; infrastructure; system of the financial providing; strategy of innovative development; priorities; state subsidies; tax deductions.*

Постановка проблемы. Инновационный путь развития, базирующийся прежде всего на постоянно наращиваемой мощи науки, техники, высоких технологий, становится доминирующим в условиях современной цивилизации. Главная особенность инновационной экономики заключается в том, что сфера научно-технической деятельности приобретает ключевое значение в развитии территории, обеспечивая гармоничное сочетание экономического роста с сохранением природной среды и социальным прогрессом.

Изучение процессов функционирования современной региональной экономики показывает, что в обеспечении роста ее эффективности на первый план выходит процесс накопления и реализации знаний, способность регионов генерировать и внедрять в производство инновационные разработки и технологии. Это главный источник устойчивого экономического роста и социального развития территории.

Анализ последних исследований. Методологическими основами создания инновационной системы на национальном и региональном уровнях, занимались такие отечественные и зарубежные ученые, как О. Ю. Амосов, В. П. Волков, В. Н. Гончаров, В. А. Гневко, М. А. Гусаков, В. В. Дорофиенко, В. И. Захарченко, В. В. Иванов, В. А. Ильин, Н. Н. Ермошенко, И. В. Карзанова, Т. Н. Качала, В. П. Колосюк, А. Е. Когут, А. С. Поважний, А. И. Татаркин, В. И. Ляшенко, В. Н. Лаженцев и др.

Цели и задачи статьи. Определение важнейших приоритетных направлений, которые следует положить в основу стратегии инновационного развития.

Основное содержание статьи. Цели и задачи инновационного развития региона реализуются в рамках региональной научно-инновационной политики, которая определяется складывающимися в регионе экономическими условиями. Основные задачи инновационного развития региона связаны с формированием современной инфраструктуры и системы

финансового обеспечения, выработкой приоритетов, разработкой и реализацией соответствующих программ и проектов.

Выбор приоритетов в инновационной сфере должен осуществляться на основе анализа существующих и прогнозируемых ресурсов, спросовых, инфраструктурных и иных ограничений промышленного производства в целях обеспечения устойчивых конкурентных позиций отечественных товаропроизводителей на внутреннем и внешнем рынках и оценки возможностей инновационно-технологического фактора в их преодолении.

С системных позиций, региональное регулирование инновационного развития представляет собой открытую систему, подверженную воздействию как внешних, так и внутренних факторов. К основным факторам внешнего воздействия, влияющим на направления региональной инновационной политики и на механизм ее реализации, можно отнести [1, с. 32]:

- общегосударственные приоритеты;
- региональные приоритеты;
- национальную научно-техническую и инновационную политику;
- национальное законодательство;
- региональное законодательство и т. п.

Кардинальные изменения любого из этих факторов неизбежно повлекут за собой трансформацию стратегических направлений регионального развития и методов управления регионом. Факторами внутреннего воздействия выступают особенности региональной хозяйственной среды, связанные с отраслевой направленностью, степенью развитости производительных сил в регионе, имеющимся научным и производственно-техническим потенциалом, а также инновационные инициативы субъектов хозяйствования и мотивационный механизм, меняющийся в соответствии с развитием производственных отношений [2, с. 77].

Каждое государство и каждый регион подходит к решению задач регионального инновационного развития с учетом своих особенностей, традиций, ресурсов и потребностей. Вместе с тем исследование позволяет определить ряд организационно-экономических мер, апробированных мировой практикой и способствующих региональному инновационному развитию. Среди них наиболее распространенными являются [3, с. 179]:

- осуществление специальных целевых программ на общегосударственном, региональном и местном уровнях;
- прямые государственные субсидии и целевые ассигнования региональных (местных) органов власти;
- налоговые льготы, направленные на стимулирование регионального инновационного развития;
- формирование научных (технологических, инновационных) парков;
- создание инкубаторов малого инновационного бизнеса;
- образование под эгидой государства и местных органов исполнительной власти центров по передаче технологий из госсектора в промышленность;
- организация управленческого консультирования предпринимателей и др.

Реальное управление инновационными процессами в регионах Украины осуществляется на двух уровнях: национальном и региональном. Управление на национальном уровне ориентировано на формирование государственных структур регулирования инновационной деятельности, его методологии, сфер и механизмов, разработку инвестиционной и налоговой политики, создание соответствующей нормативно-правовой базы.

Субъектами реализации региональной научно-инновационной политики выступают: органы государственной власти региона (или органы местного самоуправления), хозяйствующие субъекты и население. Представляется, что выделенные субъекты по своим задачам реализации региональной научно-инновационной политики не равнозначны. В частности, органы государственной власти региона выполняют значительно более широкий круг задач, являясь не только исполнителем, но и автором содержательного наполнения политики, легитимным органом, ответственным за реализацию политики в целом. В качестве исполнителя они, *во-первых*, создают в рамках своей компетенции условия, стимулирующие реализацию политики, а *во-вторых*, действуют сами в этих условиях. Другие субъекты реализации региональной научно-инновационной политики являются таковыми лишь в той мере, в которой органам власти удалось их вовлечь в процесс реализации своей политики как через создание стимулирующих условий, так и иными путями.

Задача реализации региональной научно-инновационной политики требует разработки специального механизма, обеспечивающего достижение целей и принятие стратегических и оперативных решений в рамках и русле установленных приоритетов, ограничений и направлений деятельности в данной сфере. Как показывают исследования, выделяются следующие подходы к формированию системы и инструментов управления инновационным развитием, инновационной экономикой в регионе: процессный, институционально-эволюционный, рыночный и консолидирующий лидерский [1, с. 185].

Переходу экономики страны к инновационному типу развития препятствует большое число проблем, главными из которых являются следующие [4].

Во-первых, система организации научно-инновационного процесса недостаточно адаптирована к новой экономике – рыночной, постиндустриальной, инновационной. Основная причина этого – кризис науки, инновационной деятельности и технологического развития вследствие трансформации социально-экономической системы, начавшейся в 1990-х годах.

Во-вторых, отсутствуют стратегические научно-технологические ориентиры на государственном и региональном уровнях.

В-третьих, недостаточно используются такие новые формы и механизмы кооперации и передачи знаний, как сетевые структуры, кластеры, центры компетенции в области аудита и консалтинга.

Многочисленные исследования украинских и зарубежных учёных подтверждают, что эффективное развитие и использование регионального потенциала науки и техники позволяет перейти к инновационному типу экономики. Но для решения этой задачи требуется объединение усилий всех участников научно-технической деятельности: бизнеса, науки и образования, органов власти и управления. Речь идёт о настоятельной необходимости создания региональной инновационной системы и определения приоритетов инновационного развития. Итак, основополагающим документом для определения приоритетов регионального инновационного развития является государственная политика в области науки и технологий.

В настоящее время главные ее направления состоят в следующем [5]:

- развитие фундаментальной науки, важнейших прикладных исследований и разработок;
- совершенствование государственного регулирования в области развития науки и технологий;
- формирование национальной инновационной системы;
- повышение эффективности использования результатов научной и научно-технической деятельности;
- сохранение и развитие кадрового потенциала научно-технического комплекса;
- интеграция науки и образования;
- развитие международного научно-технического сотрудничества.

Для Луганской области приоритетными направлениями инновационной деятельности, по нашему мнению, могут быть следующие:

- стимулирование существующих региональных компаний к использованию инноваций;
- стимулирование создания малых инновационных предприятий;
- активное привлечение всех ресурсов роста инвестиций (преимущественно в высокотехнологическую сферу);
- создание эффективной инфраструктуры для поддержки инноваций;
- совершенствование и развитие кадрового потенциала инновационной сферы.

Конкретно аспекты активизации инновационной деятельности на местах могут быть определены на основе подхода к оценке инновационного состояния по основным составляющим. Вместе с тем исследование существующих теоретических подходов и практического опыта позволяет определить ряд важнейших приоритетных направлений, которые следует положить в основу стратегии инновационного развития. Они должны включать в себя:

- во-первых, распространение современных технологий и пионерное освоение отдельных направлений высших технологических укладов будущего, повышение на этой базе конкурентоспособности отечественных товаров, освоение новых рыночных ниш как основы высоких темпов экономического роста, повышение уровня и качества жизни населения;

- во-вторых, поддержку приоритетных фундаментальных и прикладных исследований и опытно-конструкторских работ, формирующих базу для техники и технологий новых поколений, гарантирующих конкурентоспособность продукции на внутреннем и мировом рынке;

- в-третьих, ускоренное развитие сектора информационных и телекоммуникационных технологий как нового источника экономического роста, повышения производительности труда;

- в-четвертых, придание инвестициям инновационного характера, модернизация экономики на современной научно-технической базе, замена физически и морально устаревших основных фондов во всех сферах экономики на новейшие эффективные технологические системы, обеспечивающие сбережение ресурсов и повышение конкурентоспособности продукции, развитие инновационной инфраструктуры.

Выводы. Таким образом, внимание региональных управленческих структур должно быть сконцентрировано на разработке и реализации эффективной научно-технической политики на основе национальной научно-инновационной политики. В то же время при выборе конкретных целей развития региона необходимо исходить не столько из перечня желаемых или модных технологий, сколько из уровня, сложившегося в научно-производственной сфере инновационного потенциала. Основываясь на уже достигнутых результатах и на существующем потенциале, необходимо внедрять те нововведения, которые являются наиболее перспективными для региона.

Список использованных источников

1. Дорофієнко В. В. Державні пріоритети науково-технічного прогресу: навч. посібник [Текст] / В. В. Дорофієнко, В. П. Колосюк, О. В. Балабенко. – Донецьк: СПД Купріянов В. С., 2010. – 232 с.

2. Дорофієнко В. В. Менеджмент в науково-технічній діяльності: підручник [Текст] / В. В. Дорофієнко, В. П. Колосюк. – Донецьк: «ВІК», 2011. – 421 с.

3. Ускова Т. В. Управление устойчивым развитием региона [Текст] монография / Т. В. Ускова. – Вологда: ИСЭРТ РАН, 2009. – 355 с.

4. Инновационное развитие экономики: региональный аспект [Текст] / М. А. Гусаков, М. Г. Джанелидзе, А. А. Румянцев, Г. П. Смирнова // Экономика Северо-Запада: проблемы и перспективы развития. – 2006. – № 1 (27). – С. 39-48.

5. Про внесення змін до Закону України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності»: Закон України від 01.12.1998 р. № 284-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/284-14

УДК: 35

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ТА ПОСАДОВИХ ОСІБ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

НЕЛІПА Д. В.,
доктор політичних наук, доцент

Проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює питання підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування в Україні; визначено основні напрями її вдосконалення.

Ключові слова: *нормативно-правові акти; підготовка; перепідготовка; підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування.*

Проанализирована нормативно-правовая база, регламентирующая вопросы подготовки, переподготовки и повышения квалификации работников органов государственной власти, органов местного самоуправления в Украине; определены основные направления ее усовершенствования.

Ключевые слова: *нормативно-правовые акты; подготовка; переподготовка; повышение квалификации государственных служащих и должностных лиц местного самоуправления.*

In the article analysis normative-legal base, which regulates questions of training, retraining and improvement of professional skill of employees of public authorities, local self-government in Ukraine are carried out; the main directions of its improvement are determined.

Keywords: *normative-legal acts; training; retraining and improvement of professional skill of civil servants and local self-government officials.*

Постановка проблеми. Для задоволення потреб органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у високопрофесійних кадрах, здатних ефективно виконувати поставлені перед ними завдання, одним із пріоритетів державної політики у цій сфері має стати професіоналізація публічної служби через систему професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Для забезпечення ефективного функціонування системи професійного навчання передусім необхідно удосконалити відповідну нормативно-правову базу. Визначення основних напрямів її вдосконалення для налагодження професійного навчання працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування і визначає актуальність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організаційно-правового забезпечення професійного навчання державних службовців висвітлювалися в роботах Г. Лелікова [2], В. Лугового, С. Калашнікової, В. Куценка [3], О. Мельникова [4], П. Назимка [5], В. Олуйка [8]. Теоретичні аспекти правового регулювання системи підвищення кваліфікації державних службовців розглядали Н. Нижник, В. Яцюк [7]. Проте серед невирішених частин загальної проблеми залишаються питання вдосконалення нормативно-правової бази, зокрема питання щодо організації професійного навчання державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, вивчення відповідних потреб, державного замовлення тощо.

Тому *метою даної статті* є визначення основних напрямів удосконалення нормативно-правової бази, що регламентує питання професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*: проаналізувати чинні нормативно-правові акти, що регулюють питання підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування та визначити основні напрями їх удосконалення.

Викладення основного матеріалу. Нині питання підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування регламентуються близько 50 нормативно-правовими актами. Умовно можна вділити кілька груп документів, що стосуються питань функціонування системи професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування.

Зокрема, це нормативно-правові акти щодо: організації, координації професійного навчання; вивчення потреб органів державної влади, органів місцевого самоврядування у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації їх працівників; формування державного замовлення на підвищення кваліфікації та підготовку магістрів галузі знань «Державне управління»; визначення вимог до навчальних закладів для навчання державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування.

Організація та координація професійного навчання регулюються законами України «Про державну службу» від 16.12.1993 р. № 3723-XII, «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 07.06.2001 р. № 2493-III, «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р. № 2984-III; постановами Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування» від 07.07.2010 р. № 564, «Про затвердження Порядку прийому на навчання за освітньо-професійною програмою підготовки магістрів за спеціальністю «Державна служба» галузі знань «Державне управління» та працевлаштування випускників»

від 29.07.2009 р. № 789, «Про затвердження положень про прийом, стажування слухачів та працевлаштування випускників Національної академії державного управління при Президентові України, а також переліку органів, де проводиться стажування слухачів Академії» від 01.04.2013 р. № 255, «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги» від 15.02.2002 р. № 153, «Про центри перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій» від 16.12.2004 р. № 1681.

Щодо постанов, які визначають прийом слухачів до магістратур галузі знань «Державне управління», то одна з них (від 01.04.2013 р. № 255) регулює питання прийому, стажування в органах державної влади та органах місцевого самоврядування слухачів, працевлаштування випускників Національної академії державного управління при Президентові України [14]. Постанова від 29.07.2009 р. № 789 визначає умови і механізм прийому на навчання за освітньо-професійною програмою підготовки магістрів за спеціальністю «Державна служба» галузі знань «Державне управління» та працевлаштування випускників [15].

Проте у цих постановах залишилися поза увагою питання прийому слухачів на навчання для підготовки магістрів за іншими спеціальностями галузі знань «Державне управління». Так, в Україні підготовку магістрів за іншими спеціальностями галузі знань «Державне управління» мають право здійснювати: Донецький національний медичний університет імені Горького, Кримський державний медичний університет імені С. І. Георгієвського за спеціальністю «Державне управління у сфері охорони здоров'я» [10; 19], Київський університет імені Бориса Грінченка за спеціальністю «Державне управління» [11], Маріупольський державний університет і Чорноморський державний університет імені Петра Могили за спеціальністю «Місцеве самоврядування» [12; 20], Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова за спеціальністю «Державне управління у сфері освіти» [9], Харківський національний економічний університет за спеціальністю «Публічне адміністрування» [6].

Вивчення потреб органів державної влади, органів місцевого самоврядування у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації їх працівників здійснюється відповідно до постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування» від 07.07.2010 р. № 564, «Про фінансове забезпечення підготовки і підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування та органів військового управління Збройних сил» від 14.07.1999 р. № 1262; Концепції реформування системи підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.11.2011 р. № 1198-р; наказу Головдержслужби «Про затвердження методичних рекомендацій» від 01.12.2009 р. № 367.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування щорічно здійснюють вивчення потреб у підготовці, перепідготовці й підвищенні кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування.

Вивчення потреб безпосередньо пов'язане з формуванням державного замовлення на наступний бюджетний рік. Водночас потреби вивчаються в одному році, а навчання здійснюється в наступному (якщо підвищення кваліфікації можливе з початку року, то вступна кампанія в магістратури розпочинається влітку). Таким чином, ситуація щодо вивчених потреб може змінитися, адже за рік можливі зміни, зокрема такі як: звільнення з роботи особи, яка виявила бажання навчатися; ліквідація чи реорганізація органу влади тощо.

Формування, розміщення і контроль за виконанням державного замовлення на підвищення кваліфікації та підготовку магістрів галузі знань «Державне управління» регулюються Законом України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» від 20.11.2012 р. № 5499-VI, постановами Кабінету Міністрів України «Про порядок формування і розміщення державних замовлень на поставку продукції для державних потреб і контролю за їх виконанням» від 29.02.1996 р. № 266, «Про затвердження Положення про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування» від 07.07.2010 р. № 564,

«Про фінансове забезпечення підготовки і підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування та органів військового управління Збройних сил» від 14.07.1999 р. № 1262, «Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб у 2013 році» від 20.05.2013 р. № 362, наказами Головдержслужби «Про затвердження Методичних рекомендацій» від 01.12.2009 р. № 367, «Про затвердження Порядку конкурсного відбору до мережі навчальних закладів для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування за державним замовленням» від 23.02.2009 р. № 49 (зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 12.06.2009 р. за № 513/16529).

Законом України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» визначаються основні засади формування та розміщення державного замовлення, зокрема проведення державними замовниками конкурсу для розміщення державного замовлення.

Відповідно до постанови від 14.07.1999 р. № 1262 державними замовниками на підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування є Національне агентство України з питань державної служби, Міністерство оборони України, Міністерство юстиції України, Міністерство закордонних справ України, міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, органи судової влади і прокуратури, інші органи державної влади. Державними замовникам на підготовку магістрів є Національна академія державного управління при Президентові України, Міністерство оборони України, Міністерство закордонних справ України, Національне агентство України з питань державної служби.

У випадку магістерської підготовки, то Національна академія державного управління при Президентові України є державним замовником на підготовку працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що належать до першої – четвертої категорій посад державних службовців; Міністерство оборони України є державним замовником на підготовку магістрів за спеціальністю «Управління у воєнній сфері» для роботи на першій – четвертій категоріях посад державних службовців у Міністерстві та в органах військового управління Збройних сил; Міністерство закордонних справ України є державним замовником на підготовку працівників органів державної влади у сфері зовнішніх зносин; Національне агентство України з питань державної служби є державним замовником на підготовку працівників органів державної влади, які відносяться до п’ятої – сьомої категорій посад державних службовців [17].

Згідно із згаданою постановою КМУ від 20.05.2013 р. № 362, державними замовниками на підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра у галузі знань 1501 «Державне управління» є Державне управління справами (Національна академія державного управління при Президентові України), Міністерство агропромислової політики України, Національне агентство України з питань державної служби [13].

Як бачимо вникає невідповідність між постановами № 1262 та № 362, а саме Міністерство агропромислової політики України у постанові № 1262 не визначається державним замовником на підготовку магістрів. Окрім того, у постанові № 1262 Національне агентство України з питань державної служби визначено державним замовником лише на підготовку державних службовців п’ятої – сьомої категорій посад, адже відповідно до Конституції України, органи місцевого самоврядування не відносяться до органів державної влади [1].

Вимоги до навчальних закладів для навчання державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування визначаються постановами Кабінету Міністрів України «Про ліцензування діяльності з надання освітніх послуг» від 08.08.2007 р. № 1019, «Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах» від 09.08.2001 р. № 978; наказом МОНмолодьспорт України «Про затвердження Державних вимог до акредитації напряму підготовки, спеціальності та вищого навчального закладу» від 13.06.2012 р. № 689; ліцензійними умовами надання освітніх послуг у

сфері вищої освіти від 24.12.2003 р. № 847; наказом Головдержслужби України «Про затвердження Порядку конкурсного відбору до мережі навчальних закладів для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування за державним замовленням» від 23.02.2009 р. № 49.

Зазначені нормативно-правові документи здебільшого стосуються надання освітніх послуг із підготовки магістрів. Щодо підвищення кваліфікації, то ліцензування послуг із післядипломного навчання проводиться у разі, коли передбачається видача документа про освіту державного зразка [16]. Таким чином, діяльність із надання освітніх послуг із підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування у випадку, коли не передбачається видача документа про освіту державного зразка, нормативними документами не регламентується. А це може призвести до неконтрольованості з боку держави за діяльністю із надання освітніх послуг.

Винятком є центри перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій, оскільки їх діяльність регламентується постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2004 р. № 1681. У цій постанові визначено, що згадані центри затверджують навчальні програми післядипломної освіти за погодженням із замовниками, Міністерством освіти і науки України та Національним агентством України з питань державної служби [18].

Висновки.

Отже, аналіз свідчить про необхідність удосконалення нормативно-правової бази, що регулює питання професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування з таких напрямів:

- прийом на навчання до вищих навчальних закладів слухачів для підготовки магістрів за спеціальностями галузі знань «Державне управління»;
- оптимізація процедури вивчення потреб органів влади у професійному навчанні державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування;
- формування державного замовлення на навчання;
- визначення вимог до навчальних закладів, установ, організацій, що надають освітні послуги державним службовцям і посадовим особам місцевого самоврядування у випадку, коли не передбачається видача документа про освіту державного зразка.

Одним із перспективних і практично спрямованих напрямів подальшого дослідження проблеми може бути концептуальне обґрунтування приведення у відповідність до Закону України «Про державну службу» від 17.11.2011 р. № 4050-VI нормативно-правових актів, що регулюють питання професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show.

2. Леліков Г. Організаційно-правове удосконалення державної служби / Г. Леліков // Вісник УАДУ. – 1999. – № 4. – С. 13–19.

3. Луговий В. Організаційно-правове забезпечення заочно-дистанційної форми навчання в Національній академії державного управління при Президентові України / В. Луговий, В. Куценко, С. Калашнікова // Вісник Академії дистанційної освіти. – 2003. – № 1. – С. 34–37.

4. Мельников О. Парадигми фахової підготовки державних службовців : монографія / О. Мельников. – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2007. – 424 с.

5. Назимко П. Деякі проблеми нормативно-правового забезпечення професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування / П. Назимко // Стратегія реформування системи державного управління на засадах демократичного врядування: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 31 трав. 2007 р.: у 4 т. / за заг. ред.: О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна. – К.: Вид-во НАДУ, 2007. – Т. 2. – С. 30–32.

6. Напрями підготовки та спеціальності у Харківському національному економічному університеті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hneu.edu.ua/Specialities

7. Нижник Н. Р. Державний службовець в Україні: удосконалення підвищення кваліфікації (організаційно-правовий аспект): монографія / Н. Р. Нижник, В. М. Олуйко, В. А. Яцюк. – Львів: Вид-во Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2003. – 300 с.

8. Олуйко В. М. Кадрові процеси в державному управлінні України: стан і перспективи розвитку: монографія / В. М. Олуйко. – Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2005. – 326 с.

9. Перелік освітньо-кваліфікаційних рівнів та напрямів підготовки (спеціальностей), за якими оголошується прийом на навчання до Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.npu.edu.ua/index.php?option=com_content&view= article&id=2003%3A2012-12-21-09-38-54&catid=248%3A2013-06-19-07-36-08& Itemid= 299&lang=ua

10. Правила прийому до Донецького національного медичного університету в 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://abiturient.dsmu.edu.ua/pdf/rules_2014.

11. Правила прийому до Київського університету імені Бориса Грінченка в 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kubg.edu.ua/informatsiya/vstupnikam/html.

12. Правила прийому до Маріупольського державного університету в 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mdu.in.ua/index/pravila_prijomu/0-134.

13. Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб у 2013 році: постанова Кабінету Міністрів України від 20.05.2013 № 362 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main.

14. Про затвердження положень про прийом, стажування в органах державної влади і органах місцевого самоврядування слухачів, працевлаштування випускників Національної академії державного управління при Президентові України, а також переліку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, в яких проводиться у 2013–2018 роках стажування слухачів Національної академії: постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2013 № 255 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/ laws/main

15. Про затвердження Порядку прийому на навчання за освітньо-професійною програмою підготовки магістрів за спеціальністю «Державна служба» галузі знань «Державне управління» та працевлаштування випускників: постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 № 789 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main.

16. Про ліцензування діяльності з надання освітніх послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2007 № 1019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main

17. Про фінансове забезпечення підготовки і підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування та органів військового управління Збройних сил : постанова Кабінету Міністрів України від 14.07.1999 № 1262 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main

18. Про центри перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій : постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2004 № 1681: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main.

19. Умови прийому до Кримського державного медичного університету імені С. І. Георгієвського в 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.csmu.edu.-ua/docs/197392/PravilaPriema2014.pdf

20. Умови прийому до Чорноморського державного університету імені Петра Могили [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.chdu.edu.ua/-index.php?page=-abit2014&hl=ukr

УДК 332.1: 308

КЛЮЧОВА СПРЯМОВАНІСТЬ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ – ПРОЦЕСИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

МАНН Р. В.,
к. е. н., доц. Донецького інституту залізничного транспорту Української державної академії залізничного транспорту

У статті розглянуто та обґрунтовано ключову спрямованість розвитку регіонального менеджменту – процеси соціалізації. Визначено низку проблем що стримують процеси соціалізації в системі регіонального менеджменту. Надано бачення структурування та взаємодії рівнів загального процесу соціалізації в системі управлінських впливів.

Ключові слова: *регіональний менеджмент; соціальний розвиток; соціалізація; управління; соціальні процеси; соціальні відносини.*

В статье рассмотрена и обоснована ключевая направленность развития регионального менеджмента – процессы социализации. Определен ряд проблем, сдерживающих процессы социализации в системе регионального менеджмента. Предоставлено видение структурирования и взаимодействия уровней общего процесса социализации в системе управленческих воздействий.

Ключевые слова: *региональный менеджмент; социальное развитие; социализация; управления; социальные процессы; социальные отношения.*

The key orientation of development of regional management is processes of socialization is considered in the article and grounded. Certainly row of problems that restrain is the processes of socialization in the system of regional management. Vision of structure and co-operations of levels of general process of socialization in the system of administrative influences is given.

Keywords: *regional management; social development; socialization; control; social processes and social relations.*

Актуальність. Сьогодні розвиток економіки і суспільства ставить принципово нові завдання у сфері активізації процесів соціалізації регіонального управління. Ключова характеристика даного етапу – це зміна ролі людини в системі факторів виробництва у зв'язку із зростанням значення інформаційних ресурсів та інтелектуалізації трудових процесів, нових форм інформаційного суспільного розвитку. У системі відносин сучасного суспільного прогресу людина ставиться у центр соціальної, економічної, науково-технічної взаємодії. Більш повне задоволення всього спектра суспільних потреб, особистісних інтересів, включаючи потребу в самореалізації, є як кінцевою метою виробництва, так і умовою його сталого розвитку.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідженням проблем соціалізації економічного розвитку регіону присвячено багато публікацій сучасних науковців. Соціальні складові економічних перебудов в умовах формування нового економічного простру вивчає В. М. Геєць [1]; проблеми соціалізації регіонального розвитку – М. І. Долишній [2; 3] та Л. К. Семів [4], механізми регулювання розвитку соціальної сфери суспільства – В. І. Куценко [5].

Метою статті є визначення ключової спрямованості розвитку регіонального менеджменту у контексті розвитку процесів соціалізації.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан функціонування регіонального управління визнано більшістю вітчизняних науковців невідповідним до виконання основної функції – поширеного соціального відтворення (вона має як результат забезпечення реалізації процесів соціалізації) [6]. Це є визнанням неефективності існуючої моделі регіонального управління та необхідності її зміни. Стрімкі процеси збільшення нерівномірності у процесах соціального розвитку між регіонами, зниження якості життя, зростання розриву між прошарками бідних та

заможних українців у величезній масі населення породжує проблеми недовірі до державного та регіонального управління, органів самоврядування. Невідповідність у виконанні основної функції виражається у таких проявах та глибинних конфліктах.

1. Відсутність поширеного відтворення складових соціального капіталу та повного використано наявного потенціалу в інтересах позитивних зрушень у економіці та соціокультурній сфері.

2. Нествореність передумов впровадження соціально орієнтованої ринкової економіки.

3. Незабезпеченість можливості формування позитивного соціального іміджу суспільства, регіонів.

Багато соціальних та економічних проблем в Україні пов'язано саме з неефективною моделлю регіонального управління. Одночасно в нашому суспільстві набирає сили глобальна трансформація всіх ринків та їх інфраструктурного забезпечення. Даний процес спрямований на зростання інформаційного ринку та активізацію інформатизації. Відносно ринку праці, це збільшення гнучкості, багатоваріантності, комплексності відносин, що складаються на ньому. Це непрості процеси, які багато в чому мають зворотний бік. Виражаються вони в таких тенденціях: деформація і дестабілізація сфери зайнятості; зростання гнучких і нестандартних форм зайнятості – тимчасової, надомної, неповної; зменшення частки зайнятих у державному секторі, великому і середньому бізнесі; зміна культурних форм і традицій, у тому числі професійної діяльності; підрив і зміна культурних та етнонаціональних цінностей; зміни в системі соціального забезпечення і традиційних гарантій і норм у сфері праці.

На думку багатьох фахівців, у сфері регіонального та державного управління процеси соціалізації (соціальної орієнтації, за авторського назвою відомого ідеолога соціальної держави Х. Еренберга) у сучасному світі є обов'язковим елементом не тільки стабільного економічного розвитку, але й фактором, який забезпечує переваги в міжнародній конкуренції. Яскравим прикладом цього може служити повоєнна Європа, коли низка країн забезпечила унікальний прорив у веденні господарської діяльності саме при побудові соціально орієнтованих моделей економіки (Німеччина, Франція та ін.) Цей унікальний досвід затребуваний, але не отримує визнання тільки у зв'зку з відсутністю зацікавленості у правлячої верхівки уряду як представників великого бізнесу [9].

Держава і регіон у сучасній ринковій економіці за суттю є соціальними організаціями, управління якими передбачає вплив на всю систему з векторним рухом до визначеної цілі (або цілей). Така дія є результатом дії певних суспільних законів – соціальної безпеки та розвитку. Ці закони наповнюються таким змістом.

1. Закон розвитку соціальних систем – це безперервна зміна і рух у рівнях потреб та інтересів населення.

2. Закон соціальної безпеки суспільних систем – це гармонізація потреб і узгодження інтересів у поступальному русі до певних стандартів прогресу (суспільного, економічного, екологічного та іншої спрямованості).

Саме дія цих законів, їх узгодженість і збалансованість дозволяють говорити про цілісність системи управління, можливості реалізації її ключових функцій.

У цілому під соціалізацією автор розуміє процес активного відтворення і розвитку соціальних процесів та інститутів, що їх обслуговують,у напрямі поліпшення якості життя та формування системи змін, відповідних до стандартів інформаційного суспільства.

Інститути, окремі люди і групи, які сприяють соціалізації, тобто опосередковують і реалізують соціальні функції в рамках системи державного та регіонального відтворення, є агентами соціалізації.

У сучасному українському суспільстві активні процеси соціалізації регіонального управління покликані виконувати дві тісно пов'язані між собою базові функції – соціального захисту (трансформована функція соціальної безпеки) та ефективного розвитку. У спрощеному розумінні соціальний захист поширюється на бідні і незаможні категорії населення і здійснюється через систему соціальної взаємодопомоги. Реалізація на практиці даних функцій забезпечує появу феномена ринкової інституціоналізації соціальної сфери та безпосередньо процесу соціалізації.

Таким чином, актуальним є питання про інститути соціалізації регіонального управління. В якості таких практичну реалізацію мають різні громадські організації, релігійні

громади та конфесії, галузеві чи корпоративні, і це є генетичний, діалектичний процес. Практичне та інституційне визнання поняття і процесів соціалізації регіонального управління припускає дослідження питання про інститути, особливості формування і розвитку, стадії зрілості.

Природно, що кожен з інститутів соціалізації має свої специфічні характеристики, низку певних функцій, їх діяльність орієнтується на такий широкий спектр соціальних процесів, як соціальний захист, соціальна адаптація, соціальний досвід тощо. У широкому контексті соціалізація – це виконання стратегічних суспільних завдань.

У регіональному розвитку національної економіки України формуються й отримують розвиток певні відмінності між соціалізацією в межах різних територій.

1. Соціалізація орієнтована на розв'язання специфічних проблем ринків праці, їх ринкової, міграційної, професійної активності та ін.

2. Різною є активність у формуванні інституційного середовища та його соціокультурної орієнтації.

3. Соціалізація трансформує норми і традиції, забезпечує їх безболісну зміну в напрямі регулювання ринкових механізмів.

4. Соціалізація спрямована на те, щоб допомогти населенню оволодіти певними навичками поведінки на ринку праці, формувати правильну мотивацію, як професійну, так і кар'єрну.

5. Соціалізація є своєрідним буфером у відповідь на кризу та можливості її управлінського регулювання в рамках своєрідних ресурсів кожного конкретного регіону.

У межах оцінки процесу соціалізації у регіонах України можна виділити різні її характеристики та параметри наповненості і векторів розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Фактори, що формують процеси соціалізації в регіонах

Фактор	*Характеристика*
Політичний	політичні програми партій, інструменти та заходи щодо їх реалізації; суспільно-політична активність населення; діяльність політичних та суспільних інституцій
Економічний	наявність стабільності або зростання економіки; економічні реформи та їх соціальна спрямованість; режим інвестування; наявність підтримки малого та середнього бізнесу
Культурний	особливості режиму підримки (жорсткість чи м'якість) стандартів і норм культури; формування новітніх стандартів культури та відповідних їм норм і традицій; заходи підтримки та поширення засад професійної та корпоративної культури; інституціоналізація інформаційної та управлінської культури
Соціальний	соціальні та соціокультурні інновації населення; соціальні інституції та їх активна діяльність; демографічні зміни
Інформаційний	формування наукових засад регіональної інформаційної політики; поширення форм та новітніх заходів із позитивного іміджу регіону; активне тиражування інформації щодо регіону в засобах масової інформації, інтернеті та ін.
Управлінський	реалізація національної соціальної та економічної політики, розробка та впровадження регіональної соціальної політики; розробка та впровадження стратегії розвитку процесів соціалізації; аналіз, моніторинг та діагностування процесів соціального розвитку; контроль та регулювання процесів соціальної стратифікації; формування та впровадження новітніх управлінських та соціальних технологій; розробка програм та проектів соціального спрямування; адаптування позитивного соціального світового досвіду

Так, особливу увагу в регіональних системах відведено питанню активізації та отримання позитивного ефекту від значної частини інвестицій в освіту та охорону здоров'я (мають тривалий період окупності), що обумовлює необхідність коригуючого втручання

держави в дію ринкових механізмів й урахування своєрідності процесів соціалізації. Обсяг і структура розвитку даних сфер, будучи відданими на відкуп ринку, значно відстали від об'єктивних потреб економіки та суспільства. Ця обставина багато в чому пояснює пріоритетність відповідних видатків у бюджетній політиці розвинених країн, включаючи й ті, які традиційно відносять до держав із переважно соціальною орієнтацією економіки. У світовій практиці інвестиції в розвиток людських ресурсів безперервно зростають і складають конкуренцію витратам на галузі військово-промислового комплексу й оборону.

Необхідність посилення соціальної орієнтованості регіонів та економічних систем України потребує розробки нових механізмів забезпечення базової захищеності населення, які сприяють зростанню конкурентоспроможності і процвітанню нації. Відповіддю на це стало зростання ролі держави як інституту соціалізації і формування наукових основ соціального стратегічного розвитку.

Визнання і закріплення таких пріоритетів та напрямів соціалізації в системі регіонального розвитку забезпечить: становлення поряд із ринковим обширного некомерційного сектора; соціалізацію бізнесу, що приймає на себе значну частину функцій, пов'язаних із розвитком працівників; активне просування нових стандартів інформаційного суспільства саме відносно соціалізації.

У такому контексті світового соціального прогресу відбувається переосмислення соціальних функцій, можливостей та інтересів регіонів. Перерозподіл соціальних трансфертів із бюджету на користь соціально нужденних набуває другорядного значення. Ключова функція регіонів як суб'єкта соціальної політики полягає у формуванні соціального, економічного, інвестиційно-інноваційного середовища, яке сприяє активній самореалізації кожного громадянина та розвитку інститутів масової соціалізації.

У соціально орієнтованому суспільстві всі елементи економічної політики працюють на це завдання. Виражений соціальний аспект мають підтримка малого і середнього бізнесу, програми збалансованого розвитку територій, створення сприятливого інвестиційного та інноваційного клімату.

До складу функцій регіонального управління входять як безпосередня реалізація заходів щодо розвитку людського потенціалу, активізація його інтелектуальної складової, так і загальне регулювання старих і нових соціальних інститутів. Основні напрями такого регулювання визначені специфічними діями й антисоціальними проявами ринку: правовий захист працівника як більш слабкого партнера трудових відносин; активна політика зайнятості, стимулююча створення і поліпшення якості робочих місць; регулювання ринку праці і формування наукової системи знань про нього; інституціоналізація нових соціальних норм; контроль за системою встановлення та виплат соціальних пільг і дотацій.

Процеси соціалізації та розвитку регіонів виявляються взаємно зумовленими і тісно переплетеними між собою та з економічними процесами. Це забезпечення рівності стартових можливостей через розширення доступу до освіти, культури, охорони здоров'я, регулювання ринку праці орієнтація на забезпечення повної зайнятості та поліпшення якості робочих місць. Усі ці процеси забезпечують успішність розвитку бізнесу, розширення внутрішніх ринків, зростання інвестицій. Активізація соціалізації регіонального управління може служити каталізатором економічного розвитку та інструментом забезпечення у просуванні процесів формування засад інформаційного суспільства та новітніх стандартів культури, інноваційної та інвестиційної активності, стрімких процесів кластеризації та взагалі ринкового реформування.

Особливості та проблеми регіонального розвитку в Україні пов'язані із процесами соціалізації, її активної інституціоналізації та необхідністю забезпечення глибинних змін у переході від досліджень до практичних впроваджень, від соціального потенціалу до соціального капіталу в суспільстві. Соціальні проблеми більшості регіонів сформовані в період ринкової трансформації і пов'язані із безсистемністю у проведенні реформ, їхньою руйнівною спрямованістю і повною безконтрольністю, невідповідністю світовим стандартам тощо.

Вивчаючи та структуруючи ринкову трансформацію в Україні, вітчизняні науковці [6; 7] виділяють найбільш вагомі трансформаційні потоки та акцентують увагу на значущості та всеосяжності таких процесів соціалізації: вибір та закріплення моделі реформування – рівень державного втручання; обґрунтування відповідних управлінських механізмів, заходів та інструментів і технологій (розробка та адаптування світового досвіду) – рівень державного та регіонального управління; первісне нагромадження капіталу – суто ринковий процес, але має

місце державне регулювання; структурна трансформація економіки відповідно до нових закономірностей її функціонування – рівень державного та регіонального втручання; соціокультурна трансформація життєдіяльності – найбільш складний процес, де активно діють ринкові, державні та регіональні сили; інформаційна трансформація – діють ринкові, державні і регіональні сили; регіональна (територіальна) трансформація – суто регіональний вплив розвитку та концентрацій зусиль [6; 7].

Перелічені напрями трансформаційних процесів є логічним, єдиним цілим, тому що взаємопов'язані і взаємозумовлені. Але процеси соціалізації (або соціокультурної трансформації) для регіонального управління є первинними і стратегічно важливими.

Процеси соціалізації є складноутворювальними та мають активну взаємодію між наведеними рівнями (рис. 1), розрив зв'язків призводить до появи соціальних конфліктів і порушень у системі суспільного відтворення.

Рис. 1. Структурування та взаємодія рівнів загального процесу соціалізації

Понад двадцять років у практиці державного і регіонального управління немає чіткого визначення ролі та місця трансформаційних процесів у формуванні соціального середовища та впливовості на загальну модель суспільного відтворення. У межах розробки соціальної політики на усіх зазначених на рисунку рівнях усе зводилося до соціального захисту як інструменту, що компенсує населенню витрати реформ. Але проблема як така не розв'язувалася, а розглядалася лише з позиції перерозподілу обмежених фінансових ресурсів між соціально вразливими групами, що є визнанням відсутності розуміння складності процесів, що відбуваються, їх механістичним регулюванням.

Така модель соціальних відносин не є за своєю суттю ринковою, вона скоріше теж може бути віднесена до трансформаційної, тому що формується витратний механізм перерозподілу, який не є інструментом стимулювання та підтримки процесів планомірної, науково обґрунтованої соціалізації.

У контексті наростання світової економічної кризи спостерігається неминуче і безперервне загострення соціальних проблем, які не мають своєчасного розв'язання, і процес можна вважати не призупиненим. У цілому слід констатувати безперервну загальну десоціалізацію, яку обумовлено неповноцінним використанням і посиленням недовикористання трудового потенціалу. Це призводить до знецінення стратегічного ресурсу нашої країни – людського потенціалу, до його поступової деградації. Падіння рівня доходів і життєвих стандартів в Україні, наростання регіональних диспропорцій на ринку праці призводять до того, що значна частина населення убожіє, і в результаті знецінюється праця.

Для регіональних соціально-економічних систем це найскладніші питання підтримки і розвитку внутрішнього трудового потенціалу, що забезпечують стійкість внутрішніх ринків,

економічне і соціальне процвітання, формування передумов для прискорення науково-технічного та інноваційного прогресу.

Руйнуючий вплив на трудовий потенціал зробило різке зниження соціальної захищеності населення, до якого не були готові ані більша частина населення, ані органи місцевого самоврядування. Однією з найгостріших проблем місцевого самоврядування стала непродумана політика приватизації у соціальній сфері (перехід у приватну власність приміщень дитячих садків та інших об'єктів соціальної інфраструктури), а також поява платних послуг замість безкоштовних. Особливу гостроту даний негативний процес має у зв'язку з відсутністю відповідного зростання заробітної плати і відмовою частини населення від найбільш затребуваних соціальних послуг – охорони здоров'я, освіти, культури.

Негативні ефекти в системі соціального регіонального розвитку також пов'язані зі скороченням можливостей самореалізації особистості, наростанням особистісного примітивізму, спрощенням мотиваційних механізмів у сфері праці, антисоціальних дій на ринку праці (зростання тіньового і кримінального секторів). Соціологи називають це стратегією виживання найбідніших верств населення. Але в масштабах окремих регіонів, особливо локальних депресивних територій, це підрив принципів рівності стартових можливостей і наростання масової антисоціальної орієнтації населення. Багато в чому це пов'язано зі скороченням масштабів і зниженням якості безкоштовної освіти, погіршенням здоров'я населення, відчуттям несправедливості того, що відбувається, втратою віри в себе і довіри до соціальних інститутів держави.

Головний пріоритет у системі регіонального управління – соціалізація та її активна інституціоналізація. Він повинен бути автоматично спроектований і на економіку. Навряд чи сьогодні можна заперечувати, що будь-яке рішення в економічній сфері неминуче має соціальні наслідки. Цільова настанова й усвідомлена соціалізація як ракурс суспільного розвитку виникають тільки тоді, коли за кожним рішенням стоять одночасно економічні та соціальні цілі й узгоджені інтереси.

Принциповим є питання про наявність і подальший розвиток самого регіонального управління, формування його наукового потенціалу та забезпечення механізму взаємодії. Наукове управління, його обґрунтованість і відповідність реаліям економіки і соціальної сфери повинні послужити передумовою у грамотному й обґрунтованому розв'язанні окреслених проблем та конфліктних ситуацій. Для активного проведення в життя соціалізації регіонального управління будуть потрібні такі науково-методичні розробки: обґрунтування теоретико-методологічних основ соціально орієнтованого управлінського аналізу; розробка методології процесів регіональної соціалізації; вироблення стратегії і тактики проведення соціалізації в регіонах; обґрунтування взаємозв'язку і взаємозалежності бізнес-розвитку та ефективності соціальних реформ; адаптація міжнародних стандартів соціального управління; розробка і впровадження сучасних соціальних технологій у регіональне управління; формування інституційних основ розвитку соціальної та управлінської культури та ін.

Розв'язання цих питань залежить також від соціально-економічної ситуації в країні, зрілості громадського суспільства та рівня добробуту основної маси населення. У стійкій і динамічній регіональній економіці з великою часткою інноваційних та наукоємних підприємств із достатньо високими доходами основної маси населення інвестиційні галузі нематеріального виробництва можуть забезпечити стійке зростання і закріплення за українським бізнесом певних секторів світового ринку. Сьогодні ж в Україні більшість підприємств переслідує стратегію виживання, інститути соціалізації розвинені слабко, поза сферою прямого впливу держави немає достатніх ресурсів і стимулів для довгострокових вкладень у людський капітал. Тому найважливішою імпульсною точкою є соціальні плани і програми держави і місцевого співтовариства.

Необхідне послідовне зміцнення соціальної складової економічної політики та відновлення на цій основі довіри до держави. Ключові компоненти такої стратегії – орієнтація на забезпечення ефективної зайнятості, захист слабких партнерів у соціально-трудовій сфері, регулювання загальних засад оплати праці, реалізація принципу рівності стартових можливостей через полегшення доступу до якісної безкоштовної освіти на всіх рівнях. Першим кроком на шляху формування активних процесів соціалізації, на думку автора, має стати перегляд бюджетних пріоритетів у бік збільшення соціальних інвестицій та поліпшення загальних умов зайнятості населення.

Висновки. Уявляється, що збільшення ролі та місця процесів соціалізації регіонального управління, згідно з науково обґрунтованою державною соціальною політикою, відповідних у цілому міжнародним стандартам, але ігнорованих у вітчизняну практику, дозволить розв'язати низку завдань, ключових для досягнення стійкого соціально-економічного розвитку. Це розширення доступу до освіти, охорони здоров'я і культурної спадщині, що забезпечує нагромадження людського і соціального капіталу, рівномірний розподіл регіонального та державного впливу на всій території регіону; формування передумов суттєвого поліпшення зайнятості, умов праці та підвищення її оплати до середньоєвропейських стандартів:підтримка бізнесу у розв'язанні проблем із робочою силою і надання імпульсу загальному зміцненню позицій кваліфікованої робочої сили на ринку праці. Саме в системі регіонального управління в нашій державі є можливість запустити механізми поступового подолання соціальної кризи, відновити довіру населення до держави та можновладців і створити передумови для нормального цивілізованого розвитку.

Протягом затяжного періоду ринкової трансформації в Україні соціальні проблеми настільки загострилися, що необхідність цілеспрямованих дій на державному та регіональному рівнях для зняття напруженості отримала беззастережне визнання не тільки всіх політиків, але й світової спільноти. Однак місце соціальних питань у системі загальнодержавних пріоритетів, а також форми і методи проведення соціальної політики, визначаються по-різному. Чимале значення мають процеси соціалізації на всіх рівнях управління. Але в сучасному вітчизняному науковому апараті відсутнє єдине розуміння змісту соціальної політики та соціалізації. Не вивчаються їхня роль і місце в розвитку інститутів сучасного суспільства, можливі форми віддачі, взаємодія з бізнесом та місцевими органами влади, особливості оцінки соціальної й економічної ефективності.

Список використаних джерел

1. Геєць В. М. Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання / В. М. Геєць. – Х.: Форт, 2000. – 392 с.

2. Долишній М. І. Соціалізація економіки як передумова поліпшення демографічної ситуації в регіоні / М. І. Долишній, В. І. Куценко // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Структурна трансформація територіальних суспільних систем. – 2005. – Вип. 5(55). – С.12-24.

3. Долишній М. І. Демографічні чинники в розбудові інформаційного суспільства/ М. І. Долишній// Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Структурна трансформація територіальних суспільних систем. – 2005. – Вип. 5(55). – С.3-12

4. Семів Л. К. Регіональна політика: людський вимір / Л. К. Семів. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 392 с.

5. Куценко В. І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії та практики) / В. І. Куценко. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект Поліграф», 2008 – 818 с.

6. Фінагіна О. В. Ринкова трансформація в регіоні: особливості розвитку та діагностування: моногр. / О. В. Фінагіна; НАН України, Ін-т економіко-прав. досліджень. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 228 с.

7. Геєць В. М. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / В. М. Геєць – К.: Логос, 1999. – 497 с.

8. Фукуяма Ф. Великий разрыв / Ф. Фукуяма. – М. : ООО «Фирма«Издательство АСТ», 2003. – С. 235.

9. Ehrenberg H. Ohne der Produktionsfakctor Sozialstaat keine stabile Wirtschaft / Ehrenberg H. – Bonn: FES, 1995. – 58 p.

УДК 346.548(477.62)

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД СТАНУ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ ТА САНІТАРНО-ЕПІДЕМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

ПЕТРЯЄВА О. Б.,
здобувач Донецького державного університету управління

Представлені результати спеціального дослідження щодо вивчення та аналізу медико-демографічної та санітарно-епідеміологічної ситуації в Донецькій області за період 2007-2011років, як одного із основних чинників структурних перетворень в системі надання медичної допомоги населенню. Показано перевищення смертності над народжуваністю, збільшення в структурі населення осіб старше працездатного віку та зменшення дитячого населення, що є причиною скорочення чисельності населення області та збільшення навантаження на працездатне населення. При цьому відмічається тенденція до погіршення стану здоров'я як дорослого так і дитячого населення при складній санітарно-епідеміологічній ситуації.

Ключові слова: *Донецька область, смертність, народжуваність, захворюваність, поширеність хвороб, санітарно-епідеміологічна ситуація.*

Представлены результаты специального исследования по изучению и анализа медико-демографической и санитарно-эпидемиологической ситуации в Донецкой области за период 2007-2011года, как одного из основных факторов структурных преобразований в системе оказания медицинской помощи населению. Показано превышение смертности над рождаемостью, увеличение в структуре населения лиц старше трудоспособного возраста и уменьшение детского населения, что является причиной сокращения численности населения области и увеличение нагрузки на трудоспособное население. При этом отмечается тенденция к ухудшению состояния здоровья как взрослого так и детского населения при сложной санитарно-эпидемиологической ситуации.

Ключевые слова: *Донецкая область; смертность; рождаемость; заболеваемость; распространенность болезней; санитарно-эпидемиологическая ситуация.*

It is presented the results of the special research and analysis of medical and demographic together with sanitary and epidemiological situation in Donetsk Region over the period 2007-2011 as one of the main factors of the structural innovations in the system of the health care It is shown the prevalence of the death rate over the birth rate, increase in the structure of population of the people older than working age and decrease in population of children which is the reason for decrease in population of the region , and increase in the loading for working population. At the same time it is revealed the tendency to deterioration of health of both adults and children in conditions of difficult sanitary-epidemiological situation.

Keywords: *Donetsk Region; death rate; birth rate; morbidity; prevalence of disease; sanitary-epidemiological situation.*

Постановка проблеми. Здоров'я населення – це найважливішим інтегральним показником демографічного та соціально-економічного благополуччя держави [1]. В останні десятиліття в Україні сформувалася і продовжує зберігатися досить несприятлива медико-демографічна ситуація [10; 12; 13]. Вона характеризується істотним погіршанням основних показників здоров'я [4; 5] населення, низьким рівнем народжуваності, високим рівнем смертності населення в усіх вікових групах, демографічним старінням, скороченням середньої тривалості життя [7]. Основними причинами погіршення демографічної ситуації в країні є низька якість медичного обслуговування та нерівний доступ різних верств населення до послуг охорони здоров'я (зокрема диспропорції у доступі до медичних послуг міських і сільських мешканців) [2; 3; 8]. Високим є тягар особистих витрат населення на послуги охорони здоров'я [9; 14]. Результатом такої ситуації стала несприятлива тенденція щодо зменшення очікуваної тривалості життя населення України, яка в середньому на 10 років нижча, ніж у країнах ЄС [6; 11].

Мета роботи: вивчити та проаналізувати медико-демографічну та санітарно-епідеміологічну ситуацію в Донецькій області за період 2007-2011років, як одного із основних чинників розробки заходів структурних перетворень в системі надання медичної допомоги населенню в ході пілотного відпрацювання реформи охорони здоров'я країни.

Матеріали та методи: в ході виконання роботи з використанням статистичного методу дослідження згруповані та проаналізовані дані звітності закладів охорони здоров'я області. При проведення аналізу отриманих даних використовувалися методи структурно-логічного аналізу та системного підходу. Отримані результати оброблялися за загальноприйнятими методами за допомогою пакету статистичного аналізу Statistica 6.0, Microsoft Excel.

Результати та їх обговорення. На першому етапі дослідження було вивчено та проаналізовано демографічну ситуацію в області. В ході дослідження встановлено, що за період в 2008 р. було відмічено максимальні показники загальної смертності і мінімальні показники народжуваності: 18,1 та 9,8 на 1000 населення відповідно. Починаючи з 2009 р. намітилась тенденція щодо поліпшення демографічних показників. Так, загальна смертність знизилася з 17,1 у 2002 р. до 16,1 на 1000 населення в 2011 р., тобто на 5,8 %. Народжуваність у цей період зросла з 6,5 на 1000 населення до 9,4, тобто на 44,6 %. Природний убуток населення скоротився з –10,6 в 2002 р. до -6,7 у 2011 р., але незважаючи на ці позитивні зміни, природний рух залишається від'ємним. Це призводить до зменшення чисельності населення. Щорічне його скорочення складає до 40 тис. (рис. 1).

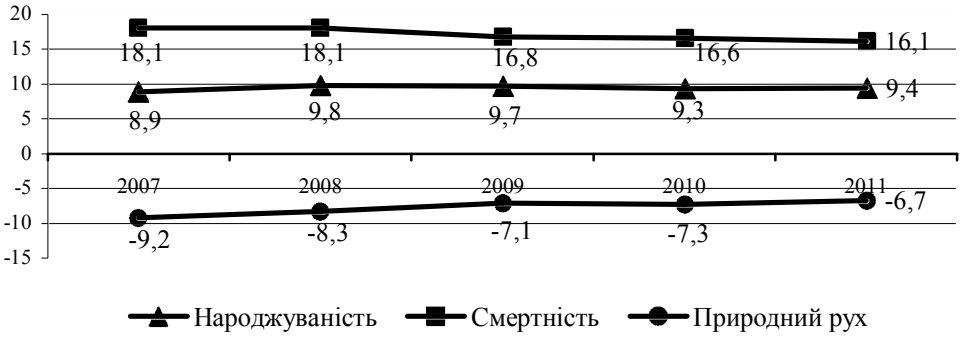

Рис. 1. Динаміка природного руху населення (на 1000 жителів)

Рівень народжуваності в області, навіть при зниженні загальної смертності, не дозволяє забезпечити відтворення населення, чисельність якого з року в рік зменшується.

За 2011 рік число мешканців області скоротилось на 44,7 тис. осіб, або на 1,0 %, а за період з 2002 р. – на 399,3 тис. осіб. Більшою мірою це обумовлено природним спадом населення, а також міграційними процесами, що відбуваються в регіоні.

Зниження чисельності населення відмічається на всій території області, що призвело до зміни співвідношення між міським і сільським населенням на користь сільського. Співвідношення між ними склало 90,4 і 9,6 % проти 90,9 і 9,1 % в 2002 р.

Аналізуючи склад населення за віково-статевою ознакою, слід зазначити, що в структурі переважають жінки з часткою 54,6 %, а на долю чоловіків припадає 45,4 %. Така структура є характерною не для всіх вікових груп. Так, до 29-річного віку в структурі переважають чоловіки, а далі у всіх вікових групах – жінки.

Число дітей у віці 0–15 років зменшується і в 2011році склало 580 206 осіб (2010 р. – 581 615 осіб), а їх питома вага серед всього населення складає 13,1 %.

Зростає чисельність осіб пенсійного віку з 1187 435 осіб до 1194 178, тобто на 6,7 тис, на їх частку припадає 27 % всього населення (2010 р. – 26,6 %).

Чисельність працездатного населення склала 2645 742 особи (2010 р. – 2684 805) або 59,9 % проти 60,3 % у 2010 р.

Таким чином, при відносній стабілізації питомої ваги дитячого населення (13,1%) відмічається зниження частки працездатного населення і збільшення кількості осіб пенсійного віку, що призводить до поступового старіння населення і посилює й без того високе демографічне навантаження на осіб працездатного віку.

На 2011 р. демографічне навантаження становило 671 особа непрацюючого населення

на 1000 працездатного населення (2010 р. – 659 осіб), в т.ч. дітьми 0–15 років – 219, пенсіонерами – 451 (2010 р. діти – 217, пенсіонери – 442). У 2002 р. демографічне навантаження було 713 осіб на 1000 працездатного населення, в т. ч. дітьми – 276, пенсіонерами – 437. Таким чином, при зниженні за 10 останніх років загального навантаження на 5,9 % привертає увагу зниження її дітьми на 20,7 % і зростання пенсіонерами на 3,2 %. Особливо високе демографічне навантаження на працездатне населення у сільській місцевості, де воно склало 766 осіб на 1000 працездатного населення (2010 р. – 764), в т.ч. дітьми – 259 (2010 р. – 259), пенсіонерами – 507, (2010 р. – 505) в той час як в міській місцевості воно складає відповідно 661 особа, в т. ч. дітьми – 215, пенсіонерами – 446.

Народжуваність, починаючи з 2002 р., мала позитивну динаміку і досягла максимального рівня 9,8 на 1000 населення в 2008 р. Це сталося в результаті досягнення дітородного (фертильного) віку дівчатками, народженими на початку 90-х років, коли рівень народжуваності був відносно високий. Останніми роками відмічена тенденція до підвищення народжуваності. Рівень її в 2011 році склав 9,4 на 1000 населення (2010 р. – 9,3), що вище за рівень минулого року на 1,1 %, але порівняно з 2008 р. спостерігається зниження показника на 4,1 %.

Показник загальної смертності за останні 10 років носить непостійний характер. В 2002 році вона складала 17,1 на 1000 населення, максимуму (18,0–18,1) смертність досягла в 2005, 2007 і 2008 роках. З 2009 р. намітилася тенденція до зниження смертності, і в 2011 р. її рівень склав 16,1 на 1000 населення. (2010 р. – 16,6). За останні 3 роки темпи її зниження склали 11 %, а за період з 2010 р. – 3 %.

Хвороби системи кровообігу, як причина смерті, стабільно займають перше місце На їх частку припадає 65,2 % (2010 р. – 65,5 %), а показник склав 1048,3 на 100 тис. населення (2010 р. – 1087,7). Друге місце в структурі займають новоутворення – 14,2 % (2010 р. – 13,8 %), або 229,0. Третє, четверте і п'яте місця розподілилися відповідно між нещасними випадками, травмами і отруєннями (6,5 %, або 104,3 на 100 тис. населення), хворобами органів травлення (4,6 %, або 74,2 на 100 тис. населення), інфекційними і паразитарними хворобами (2,9 %, або 46,6 на 100 тис. населення). Смертність від інфекційних захворювань на 39,3 % обумовлена туберкульозом (показник на 100 тис. населення 18,3 проти 21,7 в 2010 р.), і на 56 % – СНІДом (показник 26,1 на 100 тис. населення). Попри зниження загальної смертності смертність від СНІДу в 2011 р. порівняно з 2010 р. зросла на 3,5 %, а питома вага її в структурі смертності від інфекційних захворювань зросла до 56 % проти 51,5 %. Структура загальної смертності останніми роками залишається незмінною (рис. 2).

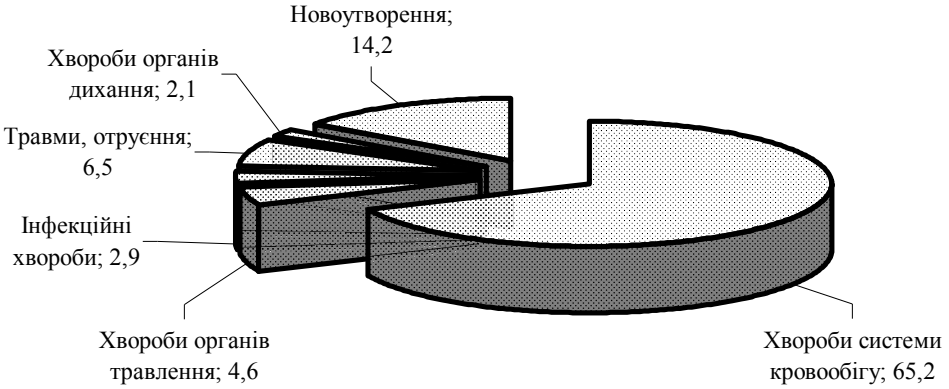

Рис. 2. Структура загальної смертності у 2011 р. (%)

Серед хвороб органів травлення переважно причиною смерті є хвороби печінки (показник 50,7 на 100 тис. населення), на долю яких припадає 68,3 %, з них цирози печінки становлять 62 %. Від алкогольного цирозу вмирає 6,3 % хворих (2010 р. – 7,8 %), а показник смертності склав 4,7 на 100 тис. населення проти 5,9 в 2010 р.

Однією з серйозних демографічних проблем є висока смертність населення в працездатному віці. Щороку в активному віці вмирає четверта частина від всіх померлих.

Число їх в 2011 р. склало 16 255 осіб, або 22,9 %. Показник смертності працездатного населення в 2011 р. склав 614,4 на 100 тис. населення, що нижче за показник минулого року (633,2) на 3 %.

Далі вивчалися та аналізувалися загальні тенденції стану здоров'я населення. У 2011 році зареєстроване зниження рівня первинної захворюваності серед усього населення на 1,0 % (2010 р. – 6394,4, 2011 р. – 6331,4 на 10 тис. населення) та зростання рівня поширеності на 0,7% (2010 р. – 18 105,4, 2011 р. – 18 234,1), що є показником хронізації захворювань у населення області.

Зниження рівня захворюваності відбулося за наступними класами: новоутворення (-0,8 %), хвороби крові й кровотворних органів та окремі порушення із залученням імунного механізму (-6,0 %), ендокринні хвороби, розлади харчування та порушення обміну речовин (-0,4 %), хвороби нервової системи (-6,4 %), хвороби ока та його придаткового апарату (-2,5 %), хвороби системи кровообігу (-2,8 %), в т.ч. гіпертонічна хвороба (-2,5 %), ішемічна хвороба серця (-4,0 %), хвороби органів дихання (-0,2 %), в т.ч. пневмонії (-2,0 %), хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини (-5,0 %), хвороби сечостатевої системи (-1,5 %), травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх чинників (-6,7 %).

Зростання рівня первинної захворюваності серед населення області у 2011 р. зареєстроване за деякими інфекційними та паразитарними хворобами на 4,8 %, цукровим діабетом на 5,1 %, в т. ч. інсулінозалежним на 8,0 %, дифузним зобом II–III ст. на 15,4 %, гіпотиреозом на 20,7 %, вузловим зобом (ендемічним і нетоксичним) на 18,4 %, тиреоїдитами на 5,7 %, хворобами вуха та соскоподібного відростка на 1,5 %, бронхіальною астмою на 8,0 %, інсультами на 1,0 %, транзиторними ішемічними нападами на 18,5 %.

У структурі захворюваності на першому місці заходяться хвороби органів дихання (42,6 %), другому – хвороби системи кровообігу (8,8 %), третьому – травми та отруєння (7,3%), четвертому – хвороби сечостатевої системи (6,3 %), п'ятому – хвороби шкіри та підшкірної клітковини (5,5 %).

Серед дорослого населення рівень поширеності хвороб збільшився на 0,8 %, а первинної захворюваності знизився на 1,5 % і склав 4897,3 (2010 р. – 4974,7) на 10 тис. відповідного населення. Зниження відмічається за класом деякі інфекційні та паразитарні хвороби на 2,5 %, хвороби крові й кровотворних органів та окремі порушення із залученням імунного механізму на 6,8 %, розлади психіки та поведінки на 2,5 %, хвороби нервової системи на 6,3 %, хвороби ока та його придаткового апарату на 2,0 %, хвороби системи кровообігу на 2,8 % (в т.ч. ГХ на 2,8 %, ІХС на 4,1 %, стенокардії на 5,9 %, ГІМ на 0,7 %), хвороби органів травлення на 0,8 % (в т.ч. виразка шлунка і ДПК на 7,5 %, гастрити та дуоденіти на 7,8 %, хронічний гепатит на 6,0 %), хвороби шкіри та підшкірної клітковини на 0,7 %, хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини на 5,1 %, хвороби сечостатевої системи на 0,9 %, природжені вади розвитку, деформації та хромосомні аномалії на 8,3 %, травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх чинників на 7,5 %.

Зростання рівня первинної захворюваності зареєстроване за ендокринними хворобами на 5,4 %, в т.ч. дифузним зобом III–IV ст. на 17,8 %, набутим гіпотиреозом на 25 %, вузловим зобом на 18,0 %, тиреоїдитами на 7,7 %, цукровим діабетом на 5,1 %, в т. ч. інсулінозалежним на 10,3 %, транзиторними ішемічними нападами на 18,7 %, інсультами на 0,9 %, хворобами вуха на 2,0 %, хворобами органів дихання на 0,4 %, пневмоконіозами на 10 %.

У структурі захворюваності серед дорослого населення на I місці хвороби органів дихання (28,6 %), II – хвороби системи кровообігу (13,0 %), III – травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх чинників (9,4 %), IV – хвороби сечостатевої системи (8,7 %), V – хвороби шкіри та підшкірної клітковини (6,2 %).

Серед дорослого населення пенсійного віку відмічається зниження рівня первинної захворюваності на 2,2 % і незначне збільшення показника поширеності хвороб (+0,2%). Зростання зареєстроване за класами хвороб ендокринної системи на 6,3 %, в т. ч. цукровим діабетом на 8,0 %, розладам психіки та поведінки на 3,7 %, хворобам вуха на 3,7 %, хворобам органів дихання на 3,5 %, гострому інфаркту міокарда на 2,6 %.

У структурі захворюваності місця розподілились таким чином: I місце – хвороби системи кровообігу (26,8 %), II – хвороби органів дихання (16,7%), III – травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх чинників (7,1 %), IV – хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини (6,5 %), V – хвороби сечостатевої системи.

Серед сільських мешканців відбулося зниження рівня поширеності хвороб на 1,7 % і первинної захворюваності 2,7 %.

За деякими класами хвороб і окремим захворюванням зареєстроване зростання: по хворобах крові та кровотворних органів на 6,9 %, в т. ч. анемій на 10,1 %, ендокринним хворобам, розладам харчування та порушенням обміну речовин, дифузному зобу II–III ст. на 28,6 %, набутому гіпотиреозу в 1,5 разу, тиреоїдитам на 7,0 %, цукровому діабету на 10,3 %, хворобах нервової системи на 4,9 %, ЦВХ на 1,1 %, ГІМ на 17,5 %, хворобам органів дихання на 1,2 %, в т. ч. обструктивним хворобам легень на 4,8 %, бронхіальній астмі на 15,4 %, виразковій хворобі шлунка і ДПК на 4,1 %, хронічним гепатитам на 7,4 %.

У структурі первинної захворюваності серед сільського населення I місце посіли хвороби органів дихання (50,6 %), II – хвороби системи кровообігу (9,5 %), III – травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх чинників (5,9 %), IV – хвороби сечостатевої системи (5,2 %), V – хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини (4,9 %).

Динаміка показників захворюваності серед дітей 0–17 років свідчить про зростання рівня поширеності хвороб на 1,0 %, первинної захворюваності на 0,7 %. Зростання поширеності захворювань відбулось за деякими інфекційними і паразитарними хворобами на 20,4 %, новоутворенням на 0,9 %, хворобам крові на 0,8 %, набутому гіпотиреозу на 17,5 %, вузловому зобу на 17,6 %, тиреоїдитами на 6,6 %, цукровим діабетом на 4,0 %, розладам психіки і поведінки на 2,0 %, епілепсії на 3,7 %, ДЦП на 2,1 %, хворобами системи кровообігу на 4,6 %, хворобами шкіри та підшкірної клітковини на 2,4 %, в т. ч. контактним дерматитам на 10,3 %, хворобам кістково-м'язової системи та сполучної тканини на 1,1 %, природженими вадами розвитку на 2,7 %.

Рівень первинної захворюваності у цій віковій групі виріс в порівнянні з 2010 р. за деякими інфекційними і паразитарними хворобами на 22,5 %, новоутвореннями на 9,3 %, цукровому діабету на 6,7 %, епілепсії на 11,3 %, ДЦП на 35,7 %, хворобах вуха на 0,4 %, хворобах органів дихання на 0,8 %, бронхіальній астмі на 15,6 %, хворобах шкіри на 2,9 %, вагітності, пологам і післяпологовому періоді на 9,1 %.

В структурі захворюваності серед дітей 0–17 років на I місці – хвороби органів дихання (69,5 %), II – деякі інфекційні та паразитарні хвороби (4,9 %), III – хвороби шкіри і підшкірної клітковини (4,1 %), IV – травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх чинників (3,3%),V – хвороби вуха (3,2 %).

В області реєструються зміни в захворюваності на соціально-значущі хвороби. Так, рівень захворюваності на злоякісні новоутворення зріс на 1,2 % (2010 р. – 338,4, 2011 р. – 342,4 на 100 тис. населення). Відбулося зниження захворюваності на туберкульоз (без пенітенціарної системи) на 7,7 % (71,3 – 2010 р., 65,8 – 2011 р.).

Динаміка розвитку епідпроцесу ВІЛ-інфекції свідчить про зростання захворюваності на СНІД на 57,8 % (2010 р. – 27,5, 2011 р. – 43,4 на 100 тис. населення), що пов'язано з введенням в дію наказу МОЗ України від 12.07.2010 р. № 551 «Про затвердження клінічного протоколу антиретровірусної терапії ВІЛ-інфекції у дорослих та підлітків», яким змінено дефініцію «СНІД», що призвело до збільшення кількості пацієнтів з діагнозом СНІД за рахунок включення хворих на туберкульоз легенів та зростання показників захворюваності та смертності від СНІДу та зниження захворюваності на ВІЛ-інфекцію на 0,8 % (2010 р. – 90,6, 2011 р. – 89,8 на 100 тис. населення).

В області за останні роки намітилась стійка тенденція до зниження захворюваності на сифіліс за період з 2007 р. – в 2,6 разу, з 2010 р. на 17,3 % (2010 р. – 13,3, 2011 р. – 11,1), гонорею на 3,3 % (2010 р. – 12,2, 2011 р. – 11,8), коросту на 11,5 % (2010 р. – 33,8, 2011 р. – 29,9) та трихомоніаз на 9,7 % (2010 р. – 86,3, 2011 р. 77,9) на 100 тис. населення.

Серед населення області показники захворюваності на розлади психіки і поведінки внаслідок вживання алкоголю, наркотичних та інших психоактивних речовин наступні: знизилась захворюваність на хронічний алкоголізм на 19,0 % (2010 р. – 63,6, 2011 р. – 51,5 на 100 тис. населення); зросла захворюваність наркоманією на 34,2 % (2010 р. – 14,6, 2011 р. – 19,6) та токсикоманією на 20 % (2010 р. – 2,0, 2011 р. – 2,4).

Наступним кроком дослідження став аналіз санітарно-епідемічної ситуації в області.

Характеризуючи стан забруднення атмосферного повітря в цілому по області, слід визначити незначне зниження рівнів забруднення в 2011 р. Питома вага аналізів атмосферного

повітря з перевищенням ГДК за 2011 р. в області склала 6,8 %, що менше, ніж у попередні роки. Проте, як і раніше, найбільш високі рівні забруднення атмосферного повітря відзначаються в мм. Маріуполі – 19,5 %, Єнакієве – 16,9 %, Красноармійську – 10,0 %, що вимагає підвищеної уваги СЕС до підприємств коксохімії та металургії, за рахунок яких головним чином формується забруднення атмосферного повітря вказаних міст.

В області відзначається подальше зниження питомої ваги проб питної води, що не відповідають гігієнічним нормативам за мікробіологічними показниками. За період дослідження цей показник склав 1,67 %, що краще, ніж у середньому по Україні (3%). Знижується цей показник також і на внутрішньоб'єктових мережах.

В 2011 р. санітарно-гігієнічна ситуація на харчових підприємствах області стабілізувалася. Питома вага нестандартних проб харчових продуктів за показниками мікробіологічної безпеки залишилася на рівні 2010 р. та склала 3,6 %. Максимальну питому вагу нестандартних проб за показниками мікробіологічної безпеки має продукція, реалізована на ринках (6,1 %); молочна продукція, реалізована в підприємствах торгівлі (6,7 %), продукція оптових баз – 2,7 %, а також кулінарна продукція підприємств громадського харчування, розташованих уздовж трас – 4 %.

На рівні попередніх років залишається показник питомої ваги об'єктів з порушеннями санітарного законодавства на харчових об'єктах, в 2011 р. він склав 48,8 %. Як і раніше, залишається актуальним питання ліквідації стихійних ринків, що вимагає активізації роботи силових структур міст і районів області.

У 2011 р. в області зареєстровано 9 випадків ботулізму з 9 потерпілими (у мм. Донецьк, Макіївка, Сніжне, Волноваському районі), у т. ч. 1 – з летальним результатом. Всі випадки пов'язані з вживанням продуктів домашнього приготування – риби в'яленої, консервів. У 2001 році в 9 містах і 1 районі області (Донецьк, Горлівка, Добропілля, Єнакієве, Маріуполь, Костянтинівка, Краматорськ, Макіївка, Слов'янськ, Першотравневий район) зареєстровано 16 випадків отруєнь дикоростучими грибами з 30 потерпілими, з них 2 випадки з летальним результатом. Всі потерпілі отруїлися пластинчастими грибами, зібраними в місцях, не характерних для виростання їстівних грибів (лісопосадках, уздовж автотрас), або купленими на стихійних ринках. Тому санітарно-просвітня робота серед населення з цих питань залишається актуальною. Епідситуація в дитячих і підліткових установах за 2011 р. характеризується як благополучна (табл. 1).

Таблиця 1

Показники виконання пропозицій держсанепідслужби за видами установ у 2009-2011 рр.

Об'єкт нагляду	*Рік*		
	2009	2010	2011
Дитячі дошкільні заклади	89	89,4	90,8
Загальноосвітні школи	88,8	87,1	87,4
Будинки дитини	90	91,4	87,2
Дитячі будинки	90,7	97,9	91,7
Притулки	80,3	89,2	84,7
Санаторії	77,4	84,4	86,9
ПТУ	80	82,2	84,1
Середньоспеціальні заклади	84,1	84,7	89,7

Порушення вимог санітарних правил і норм виявлялися в роботі 80 % ДДЗ (2011 р. – 77 %) і 96 % ЗОШ (2010 р. – 100 %); при організації харчування – у кожному 12–13-му дитячому, інтернатному, загальноосвітньому навчальному закладі і кожному 5-му дитячому заміському центрі оздоровлення та відпочинку. Питома вага штрафних санкцій, пов'язаних з організацією харчування, становить від 30 % по дитячих учбових установах до 45–50 % по загальноосвітніх установах, інтернатних установах, установах оздоровлення й відпочинку. Це є наслідком відсутності ефективного відомчого контролю з боку керівників установ, управлінь (відділів) освіти міськ-, райдержадміністрацій за виконанням вимог санітарного законодавства в роботі пунктів харчування установ.

Постійний медичний контроль виконання вимог санітарного законодавства в роботі установ, включаючи організацію харчування дітей, відсутній в 142 (13 %) дитячих і в 247 (23%)

ЗОНЗ. При складній ситуації скорочення повноважень служби, у першу чергу в частині періодичності контролю виконання вимог санітарного законодавства при роботі дитячих, підліткових, оздоровчих установ, гостро постає питання перегляду наявних санітарних правил і норм, додаткової розробки нормативних документів, в першу чергу щодо системи відомчого виробничого контролю в дитячих і підліткових установах.

Санітарно-епідеміологічна служба області в 2011 р. здійснювала державний санітарний нагляд за станом умов праці на більш ніж 4,2 тис. промислових підприємств, на яких не допущено жодного випадку групових інфекційних захворювань, причиною яких могли стати мікробіологічні показники питної води.

В 2011 р. збільшилася кількість випадків професійних захворювань – на 320 випадків, або на 22,38 %, усього зареєстровано 1750 випадків, причому 47 % їх припадало на непрацюючий контингент (пенсіонерів). Намітилася позитивна тенденція щодо стану умов праці працівників сільгоспвиробництва – зменшилося на 4,5 % число працюючих в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним вимогам, і на 28,2 % збільшилася кількість робітників, виведених з важких і шкідливих умов праці. Водночас спостерігається незначне погіршення показників якості повітря робочої зони в цілому по області – на 0,4 %, за рахунок збільшення на 3,5 % кількості проб з перевищенням ГДК пилу та аерозолів у повітрі робочої зони. Відсоток охоплення працюючих медоглядами по сільському господарству склав 87,3 %, що на 0,6 % вище показника минулого року.

На контролі фахівців санепідслужби перебуває 442 сільгосппідприємства та 613 фермерських господарств, діяльність яких пов'язана з пестицидами та агрохімікатами. Санітарна паспортизація на право ввезення, зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів в 2011 р., показала, що проблема застосування засобів захисту рослин фермерськими господарствами залишається: якщо відсоток отриманих санітарних паспортів складає 89,97 %, то для фермерів – менше 20,38 %. Позитивним заходом є проведені у 2011 р. перезатарювання та вивезення на утилізацію 82 т заборонених та непридатних пестицидів з деяких регіонів області. За останні 3 роки відзначається тенденція до стабілізації хімічного рівня забруднення продукції сільгоспвиробництва, відсоток нестандартних проб складає 1,9 %.

Велика робота проведена фахівцями радіологічних підрозділів СЕС області щодо організації проведення індивідуального дозиметричного контролю персоналу. Питома вага осіб категорії «А», охоплених індивідуальним дозовим контролем, досягла в 2011 р. 98,2 % і перевищила середньоукраїнський показник – 88,6 %. Порівняно з 2000 р. охоплення персоналу індивідуальним дозовим контролем по області збільшилося на 38,6 %.

На території області у 2011 р. зареєстровано 2 радіаційні аварії. В обох випадках аварії були викликані промисловими катастрофами: обвалення скіпа на шахті ім. Бажанова (м. Макіївка) і аварія на печі безперервного розливання сталі на «Єнакіївському металургійному заводі». Фахівцями Макіївської і Єнакіївської міськСЕС у повному обсязі проведене розслідування аварій, відновлений контроль над джерелами випромінювання. Причини обох аварій не пов'язані з порушеннями законодавства в сфері радіаційної безпеки.

У 2011 р. моніторинг за вмістом шкідливих хімічних речовин здійснювався 42 санітарно-гігієнічними лабораторіями санепідслужби області. Для лабораторного забезпечення функцій державного санітарного нагляду виконано понад 655 тис. досліджень. З них в 31,5 тис. (4,8 %) відзначена невідповідність санітарно-гігієнічним нормативам.

У 2011 р. проведені підготовчі роботи та атестація 15 санітарно-гігієнічних лабораторій. Матеріальна база лабораторій поповнилася 38 одиницями засобів вимірювальної та іншої техніки. Однак у 2011 р. через відсутність коштів не придбано жодної одиниці сучасних приладів високої чутливості, потреба в заміні яких зростає з кожним роком, тому що основний парк наявних приладів експлуатується з 1992–2006 рр. Введення нових гігієнічних нормативів вимагає забезпечення лабораторій рідинними хроматографами та хромато-масс-спектрометрами.

У 2011 р. в області зареєстровано понад 919 тис. випадків інфекційних захворювань, що відповідає рівню минулого року, але перевищує загальнодержавний показник на 15,1 % за рахунок грипу та ГРВІ. Не реєструвались випадки дифтерії, поліомієліту, кору. Епідситуація з вірусного гепатиту А (ВГА) у 2011 р. мала позитивну тенденцію. Згідно даних епідеміологічного аналізу, рівень захворюваності на ВГА в цілому по області відносно

попереднього року знизився на 52,6 %. В умовах реєстрації одиничних спорадичних випадків ВГА, не пов'язаних з централізованим фактором передачі, основними шляхами зараження залишаються побутовий та контактно-побутовий. Але, враховуючи незадовільний стан водно-каналізаційних мереж, саме водний фактор передачі потребує постійного посиленого контролю, бо за певних обставин може сприяти розповсюдженню даної інфекції серед населення.

Актуальними залишаються парентеральні гепатити, питома вага яких в структурі вірусних гепатитів зросла до 84 %. У 2011 р. захворюваність на гепатит В знизилась на 2,7 %, але її рівень перевищував загальнодержавний у 2 рази, захворюваність на вірусний гепатит С зменшилась на 26 %, її рівень відповідає державному. На сьогодні на державному рівні потребують розробки та впровадження нормативні та регуляторні акти щодо епіднагляду за вірусним гепатитом С та хронічними гепатитами.

Найбільш надійним та ефективним захистом проти гепатиту В є імунізація, яка при недостатній централізованій забезпеченості імунобіологічними препаратами у 2011 р. здійснювалась повільними темпами. У 2011 р. відзначається зниження захворюваності на ГКІ на 4,1 %. Однак на фоні зниження захворюваності на шигельоз, інші кишкові інфекції, викликані умовно-патогенними збудниками та невстановленої етіології, відмічається зростання сальмонельозу (+2,3 %) та активізація епідпроцесу кишкових інфекцій вірусної етіології за рахунок ротавірусного ентериту (+22 %).

В квітні 2011 р. виник спалах кишкової інфекції серед дітей раннього віку, пов'язаний із дитячою молочною кухнею ЦМКЛ № 1 м. Донецька. Етіологічними чинниками захворювання були ротавірус та стафілокок, фактором передачі інфекції став сир, виготовлений з порушенням технології приготування, джерелом інфекції – працівники дитячої молочної кухні.

Підвищений рівень захворюваності на ГКІ відмічався в мм. Донецьку, Авдіївці, Артемівську, Горлівці, Макіївці, Краматорську, в Новоазовському та Першотравневому районах. Епідситуація щодо керованих інфекцій у 2011 р. була нестабільною (рис. 3). Загальна захворюваність на них зросла в 2 рази, але нижче загальноукраїнського показника на 31,2 %.

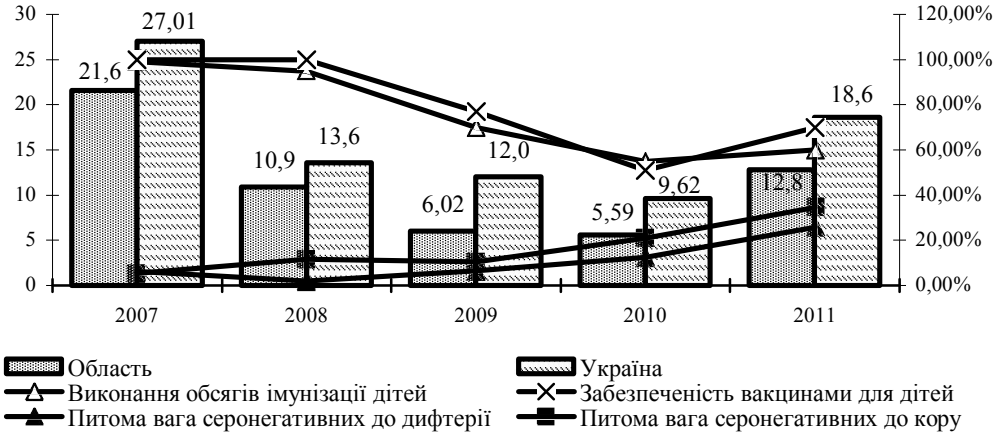

Рис. 3. Динаміка захворюваності керованими інфекціями, виконання обсягів імунізації та забезпеченість вакцинами дітей (2007-2011рр)

Розпорядженням голови ОДА від 29.06.2010 р. № 363 затверджено Комплексний план заходів на 2010–2015 рр. з виконання в області «Загальнодержавної програми імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб на 2009–2015 роки».

Програма імунопрофілактики передбачає державне фінансування закупівлі імунобіологічних препаратів для планових щеплень. У 2009-2011 рр. мали місце проблеми щодо забезпечення регіону вакцинами. Дефіцит імунобіологічних препаратів призвів до неповного охоплення плановою імунізацією населення і створив загрозу для розповсюдження інфекцій. В області зареєстровано 2 випадки кору, виросла захворюваність на краснуху в 2 рази, на кашлюк в 4 рази.

У 2011 р. в області продовжувалась реалізація заходів щодо епіднагляду за поліоінфекцією у постсертифікаційному періоді. Кількісні та якісні критерії по області

відповідали міжнародним вимогам. З метою попередження епідускладнень з грипу та ГРВІ у містах та районах області здійснюється комплекс профілактичних та протиепідемічних заходів відповідно до Комплексного плану заходів профілактики грипу та ГРВІ в області у 2008–2012 рр., затвердженого розпорядженням голови ОДА від 30.09.2008 р. № 483.

Важливе значення у комплексі протиепідемічних заходів має своєчасна вакцинація проти грипу населення груп ризику. У 2011 р. всього було заплановано 1 % від загальної чисельності населення, що на 4,4 тис. менше, ніж у попередньому сезоні. За узагальненими даними, в області отримали щеплення проти грипу 49 078 осіб, в т. ч. за рахунок місцевого бюджету 20,2 тис. осіб, за кошти підприємств – 26,5 тис. осіб.

Рівень захворюваності на грип та ГРВІ у епідсезоні 2011–2012 рр. залишається стабільним, нижчим за епідемічний поріг. Протягом року продовжувався постійний моніторинг епідемічної ситуації з грипу та респіраторних інфекцій та проведення вірусологічних досліджень, у т. ч. методом ПЛР.

Епідемічна ситуація з особливо небезпечних інфекцій у 2011 р. в області була напруженою. Зареєстрований спалах холери з 57 випадками захворювання та вібріононосійства, з яких переважна більшість – у м. Маріуполі (всього 54 випадки, у т.ч. 32 випадки захворювання та 22 – вібріононосійства). Поодинокі випадки, які мали епідеміологічний зв'язок з вогнищем у м. Маріуполі, зареєстровані у Волноваському районі (1 випадок холери та 1 випадок вібріононосійства) та м. Макіївці (1 випадок вібріононосійства). Всі випадки були викликані холерним вібріоном Ель-Тор з високою вірулентністю та схильністю до широкого епідемічного поширення.

У м. Маріуполі рівень захворюваності (з урахуванням носійства) досяг 11,0 на 100 тис. населення. Майже у двох третин хворих спостерігався тяжкий перебіг холери – 62,5 %. Серед захворілих та вібріононосіїв переважали дорослі – 93 % (50 випадків).

Основний шлях передачі – водний. Факторами передачі визначені: вживання та патрання риби – 48 %, морська вода – 13 %, вода річок Кальміус та Кальчик – 11 %, джерельна вода – близько 4 %, технічна вода – близько 4 %. Контактно-побутовий шлях передачі склав 11 %. Не встановлено шляхи і фактори передачі у 9 % випадків.

За період існування вогнища у м. Маріуполі фахівцями Держсанепідслужби було здійснено 3670 перевірок об'єктів підвищеного епідризику, за виявлені порушення санітарного законодавства до адміністративної відповідальності притягнуто 1281 посадову особу, застосовано 83 фінансові санкції, призупинена експлуатація 165 об'єктів, на 150 об'єктах обмежено асортимент продукції, знято з реалізації 60,8 т небезпечних харчових продуктів, відсторонено від роботи 378 працівників, до органів прокуратори передано 27 справ.

Заходи щодо попередження розповсюдження захворювань холерою та іншими гострими кишковими інфекціями (ГКІ) серед населення м. Маріуполя в 2011–2012 рр. було розглянуто 16.11.2011 р. на засіданні виконавчого комітету Маріупольської міської ради, прийняте відповідне рішення з даного питання (від 16.11.2011 р. № 300).

Актуальними є соціально небезпечні хвороби – ВІЛ-інфекція/СНІД та туберкульоз.

У 2011 р. зберігалася тенденція до зниження захворюваності на туберкульоз (на 8,8 %), однак інтенсивний показник залишається високим (63,3 на 100 тис. населення). Бактеріологічно та гістологічно підтверджено 1442 випадки туберкульозу (32,7 на 100 тис. населення). У мм. Дружківці, Кіровське, Новогродівці, Добропільському, Слов'янському, у Тельманівському, Шахтарському, Ясинуватському районах рівень захворюваності перевищив обласний на 37–123,5 %.

Захворюваність на туберкульоз дитячого населення до 17 років склала 81 випадок (11,5 на 100 тис. дитячого населення), у тому числі дітей до 14 років – 43 (7,6), що вище рівня 2010 р. на 26,6 %. Високі показники серед дітей до 17 років зареєстровані у мм. Кіровське (22,9), Авдіївка (50,4), у Володарському (41,3), Амвросіївському (55,8) та Костянтинівському районах (73,4).

Захворюваність на поєднану патологію «ВІЛ+туберкульоз» склала 25,4 % проти 24,7 % у 2010 р. (рис. 4). Залишається актуальною проблема ВІЛ-інфекції/СНІДу. За період з 1987 по 2011 рр. в області виявлено 61 тис. ВІЛ-інфікованих осіб. Офіційно діагноз ВІЛ-інфекція/СНІД встановлено 42 276 особам (949,2 на 100 тис. населення). Хворих на СНІД – 10 336 осіб, з яких померло 6411 осіб.

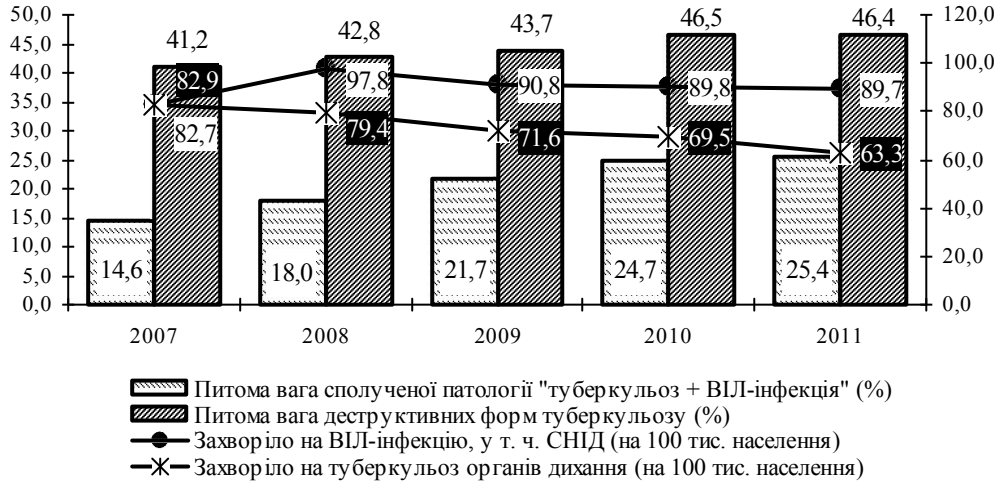

Рис. 4. Питома вага сполученої патології «туберкульоз органів дихання + ВІЛ-інфекція» та основні характеристики епідемічного процесу у динаміці (2007–2011 рр.)

У 2011 р. захворюваність на ВІЛ-інфекцію залишалась на високому рівні та склала 3994 випадки (89,7 на 100 тис. населення), що на рівні 2010 р. (89,9 на 100 тис. населення). На фоні стабільного рівня захворюваності на ВІЛ-інфекцію у 2011 р. зросла захворюваність на СНІД більше у понад 1,5 разу порівняно з 2010 р. (2011 р. – 43,4 на 100 тис. населення проти 27,3 у 2010 р.), що пов'язано з введенням в дію наказу МОЗ України від 12.07.2010 р. № 551 «Про затвердження клінічного протоколу антиретровірусної терапії ВІЛ-інфекції у дорослих та підлітків», яким змінено дефініцію «СНІД», що привело до збільшення кількості пацієнтів з діагнозом СНІД за рахунок включення хворих на туберкульоз легенів та зростання показників захворюваності та смертності від СНІД.

Провідним шляхом інфікування ВІЛ залишається статевий шлях передачі, частка якого продовжує поступово зростати та у 2011 р. склала 63,5 % (2010 р. – 57,8 %). Парентеральний шлях склав 34,6 % (2010 р. – 39,7 %), вертикальний від ВІЛ-інфікованої матері – 0,7 %, шлях передачі не встановлено – 1,2 %.

Випадків внутрішньолікарняного та професійного зараження медпрацівників ВІЛ-інфекцією не зареєстровано. При існуючій епідемічній ситуації для установ охорони здоров'я важливо не допустити внутрішньолікарняного, у т. ч. професійного, інфікування ВІЛ і в подальшому. В ЛПЗ області забезпечено виконання комплексу заходів щодо безпечного використання донорської крові та її компонентів.

Станціями переливання крові області запроваджено заготівлю лейкофільтрованих компонентів крові за рахунок державного та місцевих бюджетів. Використано 3399 лейкофільтрів при заготівлі компонентів крові, що складає 4,5 % від загальної кількості кроводач, що майже у 2 рази менше, ніж у 2010 р. (9,3 %). Разом з тим у 2011 р. у закладах охорони здоров'я області зросла питома вага переливань компонентів донорської крові, під час яких застосовувалися лейкофільтри (22,9 % проти 14,2 % у 2010 р.).

В межах здійснення держсанепіднагляду за профілактикою професійного зараження ВІЛ проводиться моніторинг за аварійними контактами з кров'ю у медпрацівників ЛПЗ. Кількість аварійних контактів з кров'ю пацієнтів в 2010 р. склала 71 (2010 р. – 87), в т. ч. з кров'ю ВІЛ-інфікованих пацієнтів – 69 (2010 р. – 69). Надано повний курс постконтактної профілактики 31 медпрацівнику, з них повний курс отримали 29 медпрацівників. Не отримали лікування АРТ-препаратами 38 медпрацівників, у т. ч. відмовилися 7 осіб, у зв'язку із пізнім зверненням – 4 особи, не мали показань до призначення ПКП у зв'язку з низьким ризиком інфікування ВІЛ – 27 осіб.

Реєструвалися зооантропонозні природно-вогнищеві особливо небезпечні інфекції – сказ, хвороба Лайма, орнітоз, гарячка Ку та інші.

В області протягом 2011 р. зберігалася напружена епізоотична ситуація щодо сказу у 22 регіонах області, особливо в Добропільському, Волноваському, Велико-новоселківському, Ясинуватському та Старобешівському районах. На сучасному етапі особливу актуальність

здобуває «міський» сказ, що пов'язано з високою чисельністю безпритульних тварин у населених пунктах. Питома вага захворілих домашніх і сільськогосподарських тварин склала 63 %, що збільшує ризик захворювання людей на гідрофобію. Епізоотичний процес підтримується за рахунок циркуляції вірусу сказу серед диких хижих тварин.

Кількість звернень потерпілих від укусів тваринами за медичною допомогою в ЗОЗ області склала 210,4 на 100 тис. населення, що на 1,6 % нижче, ніж у 2010 р. Проте в мм. Горлівка, Дружківка, Жданівка, Сніжне, Слов'янськ, Шахтарськ, у Волноваському і Тельманівському районі) цей показник перевищує обласний і становить 230,0–316,5 на 100 тис. населення. На тлі епізоотичного неблагополуччя, високої звернености у поточному році зареєстрований 1 випадок гідрофобії у м. Сніжне. Клінічний та патолого-анатомічний діагноз було підтверджено при дослідженні методом ПЛР у вірусологічній лабораторії Центральної СЕС.

З кожним роком зростає захворюваність на хворобу Лайма. Зареєстровано 234 випадки захворювання (обласний показник 5,4 на 100 тис. населення), що на 24,8 % вище 2010 р. (191 хворий – показник 4,9). Високі показники захворюваності на хворобу Лайма відзначені в мм. Краматорську, Горлівці, Слов'янську, Артемівську, Сніжному, Торезі (6,6–24,5 на 100 тис. населення). Кількість людей, що постраждали від укусів кліщів, збільшилась на 7,5 % і склала 5,2 тис. осіб проти 4,7 тис. в 2010 р. Важливим питанням залишається підготовка фахівців загальнолікувальної мережі, особливо дерматологів, хірургів, неврологів, з даної проблеми, а також проведення дератизаційних, дезінсекційних заходів щодо скорочення чисельності кліщів у стійких вогнищах Лайм-бореліозів.

Зареєстровано 6 випадків захворювання на орнітоз проти 8 випадків у 2010 р. Діагноз підтверджено за клінічними, рентгенологічними даними та при лабораторному досліджені сироваток крові методом ІФА. В області залишаються сприятливі умови щодо виникнення захворювань на туляремію у людей у зв'язку з наявністю ензоотичних територій в 20 регіонах області (78 населених пункти).

Випадків захворювання та підозри на сибірку серед людей не зареєстровано. Враховуючи наявність в регіонах області 384 стаціонарно-небезпечних пунктів, 113 біотермічних ям, 59 з яких мають суттєві недоліки, 101 худобомогильника (72 з яких не відповідають санітарно-ветеринарним вимогам), здійснення профілактичних заходів щодо цієї інфекції не втрачає своєї актуальності. Захворювання на гельмінтози в області займає до 27 % від усієї інфекційної патології. Щорічно в області реєструється 12 тис. хворих на паразитози. Захворювання населення гельмінтозами підтримується за рахунок ентеробіозу, доля якого в структурі захворювання складає 90,3 %.

Продовжується завезення в область інвазій, що рідко зустрічаються. Щороку в область завозиться від 3 до 6 випадків малярії, 70 % хворих виявляється в сезон передачі малярії. Клімато-географічні умови області дозволяють здійснювати передачу збудника малярії з травня по листопад.

На території області розташовано 2029 водоймищ, анофелогенних – 835 (41,2 %), анофелогенна площа – 1775 га, на якій виплоджується 4 види малярійних комарів. Крім того, на території області реєструється 21 вид немалярійних комарів, 14 видів мошок, 12 видів мокреців, 11 видів ґедзів, 5 видів іксодових кліщів, гамазові, алергенні та червонотільцеві кліщі, понад 20 видів мух, інші синантропні комахи, отруйні павуки – каракурт, хіракантія, тарантул.

Високими залишаються показники забруднення збудниками паразитозів у ДДЗ (2,1 %), ЗОНЗ (3,4 %), інтернатах (2,7 %), що потребує відповідних заходів оздоровлення. Протягом 2011 року в області спостерігалися позитивні тенденції охоплення об'єктів профілактичними дезінсекційними, дератизаційними заходами, цей напрям у діяльності санітарно-епідеміологічної служби залишається актуальним і в період її реорганізації.

На території області зареєстровано 79 юридичних і фізичних осіб, у тому числі 19 установ санепідслужби, які здійснюють дезінфекційні, дезінсекційні та дератизаційні роботи. У зв'язку з відміною ліцензій на право проведення профілактичних робіт, контроль за обсягом, якістю і безпекою проведення дезінфекційних робіт на категорійних об'єктах (харчові, житлові, лікувальні, комунальні) залишається за територіальними СЕС при цьому зберігається тенденція до зростання охоплення категорійних об'єктів договорами на дератизаційні роботи і одночасного зниження охоплення винищувальними заходами фізичних площ. Ефективність

обробок у 2011 р. склала 96,7 %. У минулому 2011 р. найбільша заселеність гризунами відзначалася в житлових, промислових (9,4 %) і комунальних (7%) об'єктах.

Показники охоплення об'єктів договорами на дезінсекційні роботи і охоплення їх фізичних площ протягом останніх двох років збільшилися. Зріс процент охоплення об'єктів договорами на дезінсекцію на 5,6 %, охоплення площ винищувальними заходами зріс на 4,2%. Практично на всіх категоріях об'єктів відзначається як зростання охоплення об'єктів договорами, так і зростання охоплення площ винищувальними заходами. Як найбільш позитивний момент необхідно зазначити зростання охоплення площі харчових і лікувально-профілактичних установ (+20 %), дитячих (+10 %), комунальних об'єктів (+4 %). Водночас у житловому фонді і на промислових підприємствах охоплення фізичних площ знизився (-22 % і 4 %). Ефективність винищувальних заходів підвищилася і досягла показника 96,7 %.

Висновки. Встановлено щорічне зменшення чисельності населення області до 40 тис осіб при збільшенні в його структурі частки населення старше працездатного віку та зменшення частки населення дитячого віку. В структурі смертності населення провідними причинами є хвороби системи кровообігу, новоутворення, нещасні випадки, травми і отруєння, хвороби органів травлення, інфекційними і паразитарними хворобами. При цьому відмічається зниження темпів захворюваності населення області при збільшенні темпів поширеності серед населення області хвороб, що вказує їх хронізацію і збільшення потреби в наданні медичної допомоги.

В області відмічається складна санітарно-епідеміологічна ситуація, яка характеризується високим рівнем захворюваності населення на туберкульоз, ВІЛ/СНІД, гострі вірусні та парентеральні гепатити, наявністю спалаху холери та гострих кишкових захворювань.

Список використаних джерел

1. Громадське здоров'я в Україні. Основні статистичні показники за 2010 р. / За заг. ред. В. Ф. Москаленка. – К., 2011. – 40 с.

2. Грузєва Т. С. Дослідження відмінностей у стані здоров'я населення залежно від рівня матеріального добробуту// Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України.– 2003. – № 4. – С. 20–23.

3. Грузєва Т. С. Скорочення нерівності в охороні здоров'я як запорука поліпшення громадського здоров'я і підвищення благополуччя суспільства // Україна. Здоров'я нації. – 2008. – № 3-4(7-8). – С. 164–168.

4. Динаміка захворюваності населення на соціально небезпечні хвороби / М. І. Ципко, О. В. Розум, М. О. Крисько, А. І. Якобчук // Щорічна доповідь про стан здоров'я населення України та санітарно-епідемічну ситуацію. 2010 рік. – К., 2011. – С. 74–96.

5. Здоров'я людини та демографія. Досвід Європи // Світовий банк. – 2010. – 72 с.

6. Мировая статистика 2010. Департамент статистики здравоохранения и информатики Группы по информации, фактическим данным и научным исследованиям Всемирной организации здравоохранения, 2010 [Electronic version]. – Access mode: http:// www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/2010/en/index.html. – Title from screen.

7. Пархоменко Г. Я. Характеристика здоров'я населення працездатного віку / Г. Я. Пархоменко, Г. В. Курчатов, В. В. Бідний // Вісн. соц. гігієни та орг. охорони здоров'я України. – 2011. – № 3. – С. 10–14.

8. Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2010 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat. gov.ua. – Назва з екрана.

9. Слабкий Г. О. Сучасні підходи до фінансування системи охорони здоров'я / Г. О. Слабкий, М. В. Шевченко, О. О. Заглада. – К., 2011. – 345 с. 10.Сучасна медико-демографічна ситуація в Україні / Л. А. Чепелевська, О. М. Орда, О. П. Рудницький, О. В. Любінець // Щорічна доповідь про стан здоров'я населення та санітарно-епідемічну ситуацію. 2010 рік. – К.,2011. – С. 10–33.

11. Трагедія, якої можна уникнути: подолання в Україні кризи здоров'я людей // Світовий банк. – 2010. – 16 с.

12. Чепелевська Л. А. Прогнозні тенденції смертності населення України / Л. А. Чепелевська, О. В. Любінець // Вісн. соц. гігієни та орг. охорони здоров'я України. – 2009. – № 3. – С. 10–15.

13. Чепелевська Л. А. Медико-соціальні особливості смертності населення України // Україна. Здоров'я нації. – 2010. – № 4 (16). – С. 37–42.

14. Шевченко М. В. Загальні відомості про фінанси та фінансову систему: фінанси в охороні здоров'я / М. В. Шевченко // Главный врач. – 2011. – № 8 (124). – С. 77–87.

УДК 332.021

НОВАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ

ЛОСКУТОВА В. В.,
докторант Донецького державного університету управління

В статті розглянуто новації державної регіональної політики та визначення стратегічних регіональних пріоритетів розвитку продуктивних сил.

Ключові слова: *регіональна політика; продуктивні сили; регіональні пріоритети.*

В статье рассмотрены новации государственной региональной политики и определение стратегических региональных приоритетов развития производительных сил.

Ключевые слова: *региональная политика; производительные силы; региональные приоритеты.*

The article describes the innovations of regional policy and the definition of the strategic priorities of regional development of the productive forces.

Keywords: *regional policy; productive forces; regional priorities.*

Постановка проблеми. Регіональне і просторове планування ґрунтується на дотриманні ієрархічних інтересів регіональних гравців, постійно відчуває на собі вплив синергетичного поєднання дії ринку та державного регулювання, потребує урахування особливостей та багатоваріантності, багатоієрархічності економічних інтересів та ресурсних можливостей соціально-економічного розвитку територій, врахування специфіки унікальності розвитку кожного регіону.

Аналіз останніх досліджень. Проблемами формування і реалізації державної регіональної політики займались такі вчені, як Дорофієнко В. В., Поважний О. С., Губерна Г. К., Куценко В. І., Гончаров В. М. та інші.

Мета та задачі статті. Визначення стратегічних цілей розвитку продуктивних сил і регіональної економіки.

Основний зміст статті. У сучасному світі на формування та реалізацію регіональної політики впливає низка чинників: глобалізація, інтеграційні процеси, політика національних урядів, економічні інтереси бізнес-структур, ТНК, міжнародних організацій, великих міст, а також регіональних еліт, громадськості тощо. До цих чинників в умовах України також слід додати перспективи євроінтеграції та вимоги щодо налагодження ефективної міждержавної міжрегіональної взаємодії з країнами Митного Союзу. Ефективна взаємодія України з країнами-сусідами є об'єктивною передумовою забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку українських регіонів та країни в цілому. Загалом, значення регіональної політики і увага до неї у світі неухильно зростають. Про це, зокрема, свідчить той факт, що у Стратегії розвитку Європи на період до 2020 року передбачено, що 60-75 % всіх коштів,

спрямованих на реалізацію Стратегії, буде витрачено на заходи, пов'язані з досягненням цілей регіонального розвитку.

У такому форматі має відбуватись становлення та реалізація нової державної регіональної політики в Україні.

Регіональна політика в Україні з кінця ХХ ст. до цього часу пройшла шлях змін. Якщо у 90-х роках ХХ ст. регіональна політика, в основному, координувалася із промисловою, аграрною, соціальною політикою, і її основною метою було визнано досягнення оптимального розміщення продуктивних сил, то сьогодні ми спостерігаємо зміну основоположних принципів регіональної політики. Нині регіональна політика синергетично поєднує декілька різновидів державної політики:

- транспортну (інфраструктурну) політику (у т. ч. розвиток цифрової економіки, телекомунікацій);
- регуляторну політику, що передбачає підтримку розвитку підприємництва, активізацію економічної активності на місцевому, регіональному рівні;
- політику у сфері зайнятості, оптимізації розвитку регіональних ринків робочої сили, у т. ч. запровадження заходів щодо підвищення кваліфікації, зростання показників зайнятості молоді, вільного руху робочої сили тощо;
- політику у сфері наукових досліджень, освіти та формування «економіки знань»;
- екологічну політику (що тісно корелює з політикою сталого збалансованого регіонального розвитку);
- інноваційну політику, у т. ч. підтримку науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, впровадження інновацій;
- політику просторового розвитку, у т. ч. розвитку урбанізованих територій, малих, монофункціональних міст, сільських територій тощо.

Впродовж останнього десятиліття державна регіональна політика в Україні пройшла етапи еволюції:

- від політики «єдиного центру» – до впровадження багатоієрархічної, «мультицентристської» політики з урахуваннями принципів вертикальної та горизонтальної координації заходів стимулювання регіонального розвитку;
- від політики перерозподілу ресурсів та «згладжування», мінімізації соціально-економічних диспропорцій – до політики створення рівних можливостей для комплексного розвитку регіонів та територій, підвищення рівня їх конкурентоспроможності;
- від прямих інструментів стимулювання (субсидування, податкових пільг) – до комплексного регуляторного впливу, застосування гібридних інструментів та механізмів (у т.ч. йдеться про технічну допомогу, кредити), запровадження довгострокових заходів по підвищенню фундаментальних засад конкурентоспроможності територій.

Загалом слід зазначити – нині в усьому світі спостерігається зміна парадигми регіонального розвитку, а на зміну традиційному (патерналістському) підходу до реалізації регіональної політики приходить новий, що ґрунтується на інноваційних принципах субсидіарності, самоокупності та самофінансування.

Зміна парадигми регіональної політики проявляється у зміні предмету аналізу, цілей, стратегій, інструментів її реалізації, суб'єктів та очікуваного результату реалізації політики регіонального розвитку.

Зміна парадигми регіонального розвитку призводить до необхідності оновлення регіональних стратегій розвитку як основоположних документів, що унормовують визначення перспектив розвитку регіону. Базовою частиною регіональних стратегій є пріоритети розвитку регіону, що визначають напрямки розвитку соціально-економічної сфери регіону на середньострокову та довгострокову перспективу.

Як зазначається у проекті Закону України «Про засади державної регіональної політики», «... регіональні стратегії розвитку повинні відповідати положенням Державної стратегії регіонального розвитку України та визначають ... тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя; стратегічні цілі, **пріоритети розвитку регіону** на відповідний період» [2].

Отже, метою Державної стратегії регіонального розвитку (ДСРР) є створення середовища для координації і комбінації певних галузевих пріоритетів. У свою чергу, пріоритети самої ДСРР виконують функцію «фільтру», через який проходять галузеві заходи,

галузеві та цільові програми, і які акумулюють нові фінансові, організаційні, інституційні ресурси регіонального розвитку. Реалізація пріоритетів у такий спосіб створить позитивний синергетичний ефект щодо стимулювання регіонального розвитку та досягнення збалансованого просторового розвитку.

У нормативно-правових документах, що регламентують питання регіонального розвитку (зокрема, у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р.) визначено низку пріоритетних напрямів регіонального розвитку в цілому, для всіх регіонів України (у рамках стратегічних завдань).

Стратегічні завдання і пріоритетні напрями регіонального розвитку, визначені у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року [1]:

1. Підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їх ресурсного потенціалу.

Пріоритетні напрями:

- реструктуризація економічної бази окремих регіонів і створення умов для диверсифікації на новій технологічній основі;
- розбудова та модернізація інфраструктури, що сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості регіонів.

2. Забезпечення розвитку людських ресурсів.

Пріоритетні напрямки:

- забезпечення високих стандартів навчання, доступного для працівників протягом усього періоду їх виробничої діяльності;
- активізація співпраці у сфері освіти і науки;
- забезпечення повної зайнятості працездатного населення.

3. Розвиток міжрегіонального співробітництва.

Пріоритетні напрями:

- розширення міжрегіональної економічної взаємодії;
- розвиток транскордонного, у тому числі єврорегіонального співробітництва.

4. Створення інституціональних умов для регіонального розвитку.

Пріоритетні напрями:

- розширення фінансово-економічних можливостей територіальних громад;
- реформування адміністративно-територіального устрою;
- узгодження діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо розвитку регіонів;
- створення з урахуванням досвіду країн ЄС сучасної ефективної системи державного управління регіональним розвитком, спрямованої на забезпечення зменшення регіональних диспропорцій, підвищення конкурентоспроможності регіонів, надання високоякісних послуг населенню.

На основі загальних пріоритетів у цій самій Державній стратегії були визначені і пріоритети розвитку кожного регіону, а далі – на їх базі визначались пріоритети у самих регіональних стратегіях. Водночас, зміна соціально-економічної ситуації в країні, розробка та впровадження нових інструментів регулювання регіонального розвитку, оновлення підходів до розробки державної регіональної політики та зростання значущості регіональної політики вимагають перегляду пріоритетів регіонального розвитку.

У процесі визначення регіональних пріоритетів розвитку для України (з огляду на активізацію процесів євроінтеграції) доцільно орієнтуватися на європейську практику. В країнах ЄС у сфері регіонального розвитку втілюються пріоритети, які стосуються захисту навколишнього середовища, розвитку безпечної енергетики, розвитку транспортної мережі, покращення якості життя, формування економіки знань. На перший погляд такі пріоритети виглядають дещо узагальнено-шаблонними, водночас, у кожній конкретній стратегії ці пріоритети формулюються з урахуванням місцевих особливостей і спрямовуються на вирішення конкретних завдань регіонального розвитку.

Зокрема, з Фонду Згуртування (Cohesion Fund) у 2007-2013 рр. фінансуються наступні пріоритети [4]: розвиток транс європейської транспортної мережі; захист навколишнього середовища, у т. ч. фінансування проектів у сферах енергозабезпечення й транспорту, які є безпечними для довкілля (енергетична ефективність, використання відновлюваної енергетики, розвиток залізничного транспорту, підтримка інтермодальних перевезень, розвиток

громадського транспорту та ін.). Пріоритетами регіонального розвитку, що визначені для фінансування у 2007-2013 рр. з Європейського фонду регіонального розвитку, є наступні:

- у межах цілі «Конвергенція»: підтримка сталого інтегрованого економічного розвитку – модернізація та диверсифікація регіональної економічної інфраструктури, особливо у сфері дослідження й технологічного розвитку (R&TD), інновації і підприємництво, інформаційне суспільство, довкілля, запобігання ризикам, туризм, інвестиції в культуру, інвестиції в транспорт, енергетичне забезпечення, інвестиції в освіту, інвестиції в охорону здоров'я і соціальну інфраструктуру, пряма допомога в інвестуванні у розвиток середніх та малих підприємств;

- у межах цілі «Регіональна конкурентоспроможність і зайнятість»: інновації та економіка знань, протидія ризикам погіршення навколишнього середовища, транспортна доступність і телекомунікаційні послуги;

- у межах цілі «Європейське територіальне співробітництво»: розвиток економічної, соціальної та екологічної діяльності у сфері захисту навколишнього середовища; започаткування і розвиток транспортного співробітництва; підтримка місцевої та регіональної влади у формуванні дослідницької мережі та у сфері активізації обміну досвідом під час розробки та упровадження регіональної політики.

Досвід країн ЄС свідчить, що пріоритети розвитку регіонів мають ґрунтуватися на інноваційній моделі розвитку, яка означає формування та розвиток тих галузей, що можуть забезпечити довгострокове економічне зростання на місцевому рівні, вирішують нагальні питання регіонального розвитку. Інноваційна спрямованість регіонального розвитку означатиме застосування суб'єктами господарювання інноваційних основ діяльності, розвиток інноваційних виробництв. Інноваційність має бути закладена і в пріоритети регіонального розвитку в Україні (зокрема, йдеться про оновлену Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 року).

Оновлена Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року є стратегічним документом, що дозволить створити платформу для гармонійного поєднання, узгодження, координації місцевого, регіонального розвитку та стратегічних цілей держави. Разом з тим, має бути усвідомлення того, що регіональне і просторове планування ґрунтується на дотриманні ієрархічних інтересів регіональних гравців, постійно відчуває на собі вплив синергетичного поєднання дії ринку та державного регулювання, потребує урахування особливостей та багатоваріантності, багатоієрархічності економічних інтересів та ресурсних можливостей соціально-економічного розвитку територій, врахування специфіки, унікальності розвитку кожного регіону.

З метою узгодження системи регіонального розвитку України з передовим досвідом ЄС, формування дієвого інституційного підґрунтя для розробки та впровадження на місцевому, регіональному рівні ефективних підходів до регіонального розвитку доцільно визнати стратегічними цілями регіонального розвитку оновленої ДСРР-2020 **(проект)** в Україні:

- підвищення конкурентоспроможності регіонів і забезпечення збалансованого регіонального розвитку;

- досягнення територіальної соціально-економічної інтеграції і просторового розвитку;

- розбудову ефективного державного управління у сфері регіонального розвитку.

Цілі та пріоритети регіонального розвитку, визначені у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [3].

Ціль 1. Підвищення конкурентоспроможності регіонів.

1.1. Підвищення ролі та функціональних можливостей міст у подальшому розвитку регіонів.

1.2. Створення умов для поширення позитивних процесів розвитку міст на ширші території, розвиток сільських територій.

1.3. Підвищення ефективності використання внутрішніх факторів розвиту регіонів.

Ціль 2. Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток.

2.1. Запобігання зростанню диспропорцій, що гальмують розвиток регіонів.

2.2. Забезпечення комфортного та безпечного життєвого середовища для людини, незалежно від місця її проживання.

2.3. Розвиток міжрегіонального співробітництва.

Ціль 3. Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку.

3.1. Удосконалення системи стратегічного планування регіонального розвитку на національному та регіональному рівнях.

3.2. Підвищення якості державного управління регіональним розвитком.

3.3. Посилення міжгалузевої координації у процесі формування та реалізації регіональної політики.

3.4. Інституційне забезпечення регіонального розвитку.

3.5. Реформування територіальної організації влади та місцевого самоврядування.

Означені вище пріоритети мають враховуватися при формулюванні пріоритетів розвитку кожного регіону. В процесі модернізації державної регіональної політики в Україні органи публічної влади мають зосередити зусилля на вирішенні проблем регіонального розвитку і досягнення цілей регіонального розвитку. Кожна ціль реалізується через низку завдань, що вказані нижче.

1. Підвищення конкурентоспроможності регіонів і забезпечення збалансованого регіонального розвитку. Завданнями у сфері реалізації такої цілі є наступні:

- сприяння стабілізації соціально-економічного розвитку регіону, залучення дієвих механізмів стимулювання економічного зростання як основи для подолання економічного відставання регіонів України від регіонів держав-сусідів (країн Східної та Центральної Європи);
- забезпечення підтримки конкурентного середовища, демонополізація та дерегулювання ринкового середовища як основи для вільного руху капіталів, товарів, ресурсів, робочої сили у межах регіону і країни та для розвитку підприємництва;
- забезпечення створення на місцевому й регіональному рівні сприятливого інвестиційного середовища, комплексного розвитку інвестиційної інфраструктури;
- запровадження заходів щодо зменшення енергоємності регіональних економічних комплексів (у т. ч. шляхом розвитку альтернативної, відновлюваної енергетики);
- сприяння диверсифікації монофункціональної економіки на місцевому й регіональному рівнях (насамперед, у старопромислових регіонах та на сільських територіях);
- забезпечення сприятливих умов для стимулювання інноваційно-інвестиційних процесів на місцевому й регіональному рівні;
- забезпечення комплексного розвитку регіональної інфраструктури (транспортної, інформаційно-комунікаційної, комунальної, соціальної, освітньої);
- сприяння досягненню високих показників конкурентоспроможності регіональних ринків робочої сили (у т. ч. шляхом розвитку ринку освітніх послуг, підтримки мобільності робочої сили, налагодження ефективної системи перекваліфікації та перепідготовки кадрів);
- забезпечення функціонування прозорої та ефективної системи фінансування регіонального розвитку.

2. Досягнення територіальної соціально-економічної інтеграції та просторового розвитку. Така ціль реалізується через наступні завдання:

- підвищення рівня територіального згуртування шляхом дотримання принципів збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів та забезпечення зростання їх конкур ентоспроможності;
- забезпечення створення сприятливих умов для розвитку транспортної мережі – фундаменту для вільного руху товарів, ресурсів, робочої сили;
- задіяння дієвих важелів (механізмів, інструментів) щодо зменшення асиметрії, диспропорційності соціально-економічного розвитку на місцевому й регіональному рівні;
- гарантування спрощення доступу до ринку освітніх, інформаційних, публічних, адміністративних послуг;
- активізація потенціалу міжрегіонального, транскордонного, інтеррегіонального, міждержавного міжрегіонального, єврорегіонального співробітництва на місцевому й регіональному рівні;
- сприяння регіональному розвитку, що генерується процесами урбанізації (у т. ч. з урахуванням територіального та міжсекторального підходів щодо інтегрованого розвитку міст, комплексного вирішення проблем інфраструктурного забезпечення, соціально-економічного, екологічного розвитку, сприяння розвитку людського капіталу та підприємництва та ін.);

- сприяння досягненню збалансованого просторового розвитку на рівні «місто – приміська територія – сільська територія», інтеграції економіки сільських, периферійних територій до єдиного соціально-економічного простору країни;

- задіяння наявного потенціалу культурної спадщини на місцевому, регіональному рівні як потужного ресурсу регіонального розвитку, основи для формування «бренду» території, підґрунтя для розвитку регіонального туризму та ін.;

- забезпечення впровадження політики сталого (екологічно зорієнтованого) регіонального розвитку (у т. ч. скорочення збитків, що завдаються навколишньому природному середовищу внаслідок господарської діяльності, вжиття заходів щодо захисту природних ресурсів, попередження настання природних катастроф на місцевому, регіональному рівні).

3. Налагодження ефективної системи державного управління у сфері регіонального розвитку. Досягнення цілі базується на виконанні завдань:

- усунення проявів надмірної централізації системи державного управління регіонального розвитку, забезпечення реалізації принципу субсидіарності, налагодження дієвого партнерства на рівні «центр – регіони – громада»;

- забезпечення активізації процесів горизонтального (міжгалузевого, секторального) та вертикального (всіх гілок влади та місцевого самоврядування) співробітництва;

- реформування системи місцевого самоврядування і територіальної організації влади, прийняття «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні»;

- удосконалення системи інституційно-правового забезпечення відносин між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування (з урахуванням європейського досвіду розвитку місцевого самоврядування);

- забезпечення повноправної участі громадськості у процесі формування та реалізації державної регіонального політики;

- формування інституційно-правового підґрунтя для реформування системи територіально-адміністративного устрою України (в контексті європейської практики організації АТУ та територіальної організації влади);

- гарантування удосконалення системи стратегічного планування регіонального розвитку на національному та регіональному рівнях, узгодження базових положень стратегій регіонального розвитку з положеннями ДСРР-2020 (після її ухвалення);

- сприяння інвестуванню у розвиток людського капіталу на місцевому й регіональному рівні, у т. ч. шляхом інвестування у підвищення професійної підготовки, підвищення кваліфікації спеціалістів центральних і місцевих органів влади, працівників органів місцевого самоврядування, фахівців, що спеціалізуються на розробці та впровадженні заходів щодо реалізації державної політики регіонального розвитку.

В цілому в процесі визначення стратегічних пріоритетів регіонального розвитку необхідно дотримуватись базових (вихідних) умов, що формують дієздатне інституційне підґрунтя розвитку цивілізованої демократичної держави:

1. Узгодження інтересів – сприяння узгодженню інтересів держави, регіону, місцевої громади в процесі реалізації державної регіональної політики, розробки регіональних стратегій, стимулювання комплексного розвитку територій;

2. Децентралізація повноважень – забезпечення децентралізації державного управління регіональним розвитком у відповідності з принципами субсидіарності, підвищення управлінської та фінансової дієздатності територіальних громад;

3. Ефективне господарювання на місцевому, регіональному рівні (у т.ч. ефективне використання ресурсів) – врахування інституційних особливостей, унікального ресурсного потенціалу територій, сприяння збереженню та примноженню культурно-історичної, етнічної, природно-ресурсної спадщини регіону у процесі стратегічного планування і визначення стратегічних пріоритетів та цілей регіонального розвитку;

4. Конкурентоспроможність – сприяння формуванню конкурентоспроможних регіональних соціально-економічних комплексів, у т. ч. шляхом налагодження міжсекторальної взаємодії, вертикальної та горизонтальної кооперації, формування регіональних, міжрегіональних кластерних об’єднань (у т. ч. на засадах державно-приватного партнерства);

5. Інтегрованість (консолідація) зусиль – сприяння оптимізації розміщення продуктивних сил, розвитку міжрегіонального співробітництва як основи формування місткого інтегрованого внутрішнього регіонального ринку;

6. Інституційна підтримка регіонального розвитку – забезпечення інституційної підтримки розвитку різноманітних форм самоорганізації населення, налагодження дієвої взаємодії по лінії «влада – бізнес-структури – громадськість», забезпечення підтримки різноманітних форм громадської активності з метою ефективного вирішення проблем регіонального розвитку на основі розвитку громадянського суспільства та досягнення суспільного консенсусу.

Визначення конкретних стратегічних пріоритетів розвитку кожного регіону залежить від того, якими були його стартові умови напередодні ухвалення нової Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року. Тому чітке визначення «палітри» соціально-економічного розвитку регіону в контексті загальної «картини» розвитку країни є основою для об'єктивного обґрунтування стратегічності напрямів розвитку регіонів.

З цією метою доцільно виявити основні тенденції регіонального розвитку упродовж 2013 року, проаналізувати тренди основних галузевих показників на регіональному рівні. Виявлення характерних рис регіонального розвитку стане основою для конструювання платформи визначення регіональних стратегічних пріоритетів.

Соціально-економічний розвиток регіонів України протягом січня-вересня 2013 р. *характеризувався поєднанням позитивних і негативних тенденцій розвитку.* До позитивних тенденцій економічного і соціального розвитку регіонів України у січні-вересні 2013 р. порівняно з відповідним періодом 2012 р. можна віднести наступні:

- *зростання обсягу сільськогосподарського виробництва на 3 %,* що було досягнуто завдяки позитивній динаміці у галузі тваринництва. Лише у 8 регіонах України спостерігається спад у виробництві сільськогосподарської продукції (від 10,2 % у Київській до 0,5 % у Харківській областях), що відбувається внаслідок негативної динаміки у галузі рослинництва (особливо у вирощуванні цукрових буряків - станом на 1 жовтня 2013 р. лише 8 регіонів змогли подолати позначку у 50 % відносно відповідної дати 2012 р.);

- *зростання обороту роздрібної торгівлі на 9,8 %* (зафіксовано у всіх регіонах – від 7,2 % у Львівській та Тернопільській областях до 12,5 % у Волинській). Однак у всіх областях (окрім Київської) приріст був нижчим за показники 2012 р.;

- *покращення показників ринку праці.* Зокрема, за січень-червень 2013 р. рівень безробіття порівняно з відповідним періодом 2012 р. зменшився у всіх регіонах і склав по Україні 7,8 %. По регіонах його значення коливалось від 5,4 % у м. Києві до 9,8 % у Рівненській та Тернопільській областях. Рівень зайнятості населення у січні-червні 2013 р. відносно січня-червня попереднього року збільшився у всіх регіонах і у середньому по Україні склав 60,2 % (серед регіонів рівень зайнятості варіював від 56,1 % в Тернопільській області до 70,6 % у Дніпропетровській);

- *зростання реальної заробітної плати* (від 6,9 % в Івано-Франківській області і 7,1 % у Донецькій до 11,9 % у Волинській). Проте слід зазначити, що темпи зростання реальної заробітної плати є нижчими, ніж у 2012 р. (зокрема, якщо протягом І півріччя 2012 р. зростання склало 15,3 %, то протягом І півріччя 2013 р. – лише 9,1 %);

- *зниження цін на продукти харчування.* Так, у червні 2013 р. порівняно з груднем 2012 р. ціни зменшились у 21 регіоні (від 0,1 % у Закарпатській та Миколаївській до 2,3 % у Чернівецькій та Чернігівській областях), а в цілому по Україні – на 0,4 %. Зростання цін спостерігалось лише у містах Києві (на 1,9 %) та Севастополі (на 0,1 %), Київській (на 0,1 %), Донецькій (на 0,2 %) та Луганській (на 0,4 %) областях;

- *збільшення доходів місцевих бюджетів.* Так, у І півріччі 2013 р. доходи місцевих бюджетів (без трансфертів) збільшились на 5,8 % (від 0,7 % в Івано-Франківській області до 19,6 % у Чернівецькій). Проте рівень диференціації за обсягом податкових надходжень до місцевих бюджетів на одну особу населення лишився на рівні відповідного минулорічного показника і у І півріччі 2013 р. становив 3,8 разу (від 475,8 грн у Закарпатській області до 1826,5 грн у м. Києві);

- *зростання надходжень до Пенсійного фонду.* Так, протягом І півріччя 2013 р. у 26 регіонах надходження до Пенсійного фонду зросли на 6,9 %, а у 25 регіонах заборгованість із страхових внесків економічно активних платників до Пенсійного фонду зменшилась (від 0,1 %

в Івано-Франківській області до 74,1 % у Хмельницькій). Зростання заборгованості було зафіксовано лише у Закарпатській області (на 14,4 %);

- *зростання рівня розрахунків населення за житлово-комунальні послуги.* Так, протягом січня-червня 2013 р. заборгованість населення зменшилась на 8,3 % (у І півріччі р. - лише на 3,6 %). Зазначена тенденція має місце у 24 регіонах, а найбільшою мірою у Тернопільській (на 30,4 %), Сумській (на 26,5 %), Черкаській (на 25,9 %), Івано-Франківській (на 24,6 %) та Кіровоградській (на 23,9 %) областях;

Взявши до уваги наявність позитивних тенденцій регіонального розвитку, доцільно вказати на їх зв'язок із такими принципами як ефективне господарювання та конкурентоспроможність**.** Враховуючи, що дію позитивних тенденцій необхідно посилювати, доцільно визначити у якості стратегічних пріоритетів розвитку регіонів ті, які сприятимуть ефективному використанню ресурсного потенціалу регіонів, налагодженню ефективного господарювання та забезпеченню конкурентоспроможності їх економік.

До негативних тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів України у січні-вересні 2013 р. порівняно з січнем-вереснем попереднього року можна віднести наступні:

- *зменшення обсягів промислового виробництва на 5,2 %.* Загалом зменшення обсягів виробництва спостерігалось у 19 регіонах (від 0,4 % а АР Крим до 12,6 % у Чернігівській області);

- продовження негативної тенденції попереднього року щодо *зменшення обсягів виконаних будівельних робіт.* Так, за зазначений період 2013 р. зменшення обсягів виконаних робіт продемонстрували 22 регіони, найбільшою мірою – АР Крим (на 28,3 %), Житомирська (на 29,9 %) та Львівська (на 22,8 %) області і м. Севастополь (на 27,9 %). Негативні тенденції у будівництві, головним чином, пов'язані із недостатністю капітальних інвестицій у розвиток галузі;

- *зменшення обсягів введеного в експлуатацію житла* (у січні-червні 2013 р. – на 13,3 %, тоді як у відповідному періоді минулого року спостерігалось зростання на 55,4 %, частково пов’язане з підготовкою до чемпіонату «Євро-2012»), що мало місце у 22 регіонах. У регіональному розрізі найбільше скорочення відбулось у Кіровоградській (на 48,6 %), Хмельницькій (на 48 %), Львівській (на 46,3 %), Запорізькій (на 44,3 %), Сумській (на 43,6 %) та Волинській (на 42,4 %) областях;

- *зменшення обсягів капітальних інвестицій* (за січень-червень 2013 р. відносно аналогічного періоду минулого року – на 14,6 %);

- *збереження від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі* (9708,54 млн дол. США). Загалом у січні-вересні 2013 р. імпорт товарів перевищував експорт у 12 регіонах, з яких найбільшим від’ємне сальдо зовнішньої торгівлі було у м. Києва (10974 млн дол. США). Така ситуація є перш за все наслідком погіршення показників експорту товарів (по Україні на 9,1 %). Зменшення показників експорту продемонстрували 16 регіонів, з яких найбільше скорочення мало місце у м. Севастополь (на 52,4 %) та Івано-Франківській (на 54,9 %) області. Також (хоч і меншою мірою) відбулось скорочення експорту з традиційних експортоорієнтованих регіонів, частка яких у загальному обсязі експорту товарів з України становить близько 50 % (зокрема, у Донецькій області – на 14,1 %, у Запорізькій – на 14,3 %, Луганській – на 18,3 %);

- погіршення платіжної дисципліни платників податків. Так, протягом січня-червня 2012р. податковий борг за податковими зобов'язаннями платників (без пені) до зведеного бюджету країни збільшився у 13 регіонах (у І півріччі 2012 року – лише у 6), і в цілому по Україні склав 3,7 %. Найбільше зростання податкового боргу спостерігалось у Черкаській (у 1,6 разу), Миколаївській (на 45,6 %) та Тернопільській (на 44,7 %) областях. Основною причиною зростання боргів є несвоєчасна сплата платниками податків самостійно задекларованих податкових зобов’язань та несплата донарахованих податковими органами податкових сум за результатами контрольно-перевірочної роботи;

- *зростання заборгованості підприємств з виплати заробітної плати на 9,5 %.* Так, обсяг заборгованості зріс у 8 регіонах (найбільше зростання – у 70 разів – спостерігалось у Київській області), і станом на 1 жовтня 2013 р. єдиним українським регіоном, що не мав заборгованості з виплати заробітної плати, стала Чернівецька область;

- *триваюче скорочення чисельності населення.* Так, станом на 1 жовтня 2013 р. з початку року чисельність населення України природним чином скоротилась на 117732 особи, а завдяки зовнішньому міграційному приросту – збільшилась на 19750 осіб. Станом на 1 липня

2013 р. порівняно з початком року скорочення було зафіксовано у 18 регіонах (зокрема, у Чернігівській та Сумській областях – на 0,45 %, в Кіровоградській та Донецькій – на 0,36 %, у Полтавській – на 0,35 %, у Черкаській та Луганській – на 0,33 %). Найбільший приріст спостерігався у містах Києві та Севастополі (на 0,16 % та 0,08 % відповідно) та у Київській області (на 0,05 %).

Негативні тенденції регіонального розвитку мають бути усунені. З цією метою за визначальні напрямки стратегічних пріоритетів доцільно взяти ті, які забезпечуватимуть оптимізацію розміщення продуктивних сил та посилення фінансової потужності регіонів**.** Така різноспрямованість процесів соціально-економічного розвитку потребує докладання управлінських зусиль на основі формування механізму врахування інтересів усіх суб'єктів і об'єктів регіональної політики, узгодження цих інтересів, залучення громадськості та бізнесу до вирішення повсякденних питань регіонального розвитку**.**

Платформа для визначення регіональних пріоритетів базується на врахуванні соціально-економічного стану економіки регіонів, на аналізі особливостей розвитку різних територій, на визначенні механізмів взаємодії регіонів у внутрішньому та зовнішньому середовищі, на врахуванні всіх вказаних вище визначальних характеристик розвитку. У свою чергу, на такій платформі будуються підходи та пропозиції до визначення конкретних пріоритетів розвитку кожного регіону.

Загалом слід зазначити, що соціально-економічний розвиток регіонів України протягом січня-вересня 2013 р. демонстрував різноспрямовані процеси. Так, при негативних тенденціях розвитку в частині галузей (зокрема, промисловість, будівництво), інші (сільське господарство, роздрібна торгівля) демонстрували сталий розвиток. Особливо слід відмітити позитивні тенденції на ринку праці та зростання реальної заробітної плати.

Загалом, показники соціально-економічного розвитку регіонів України за підсумками трьох кварталів 2013 р. засвідчили поглиблення негативних тенденцій, які сформувались у попередньому році. Найбільшого падіння та депресії зазнали такі галузі як будівництво та промисловість, причому найвідчутніше падіння було характерне для розвинених регіонів.

Так, попри те, що у січні-вересні 8 регіонів продемонстрували приріст промислового виробництва, внесок жодного з них у загальний обсяг реалізованої продукції не перевищує 2 %. Сукупно на ці 8 регіонів припадає 11 % обсягу реалізованої промислової продукції у зазначений період. Для порівняння: сама лише Донецька область, яка зменшила промислове виробництво на 8,0 %, формує понад 18 % загального обсягу реалізованої продукції промисловості. Сукупна частка четвірки традиційних промислових лідерів (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська області) у обсягу реалізованої продукції зменшувалась протягом останніх трьох років: з 56,4 % у 2011 р. до 52,7 % у 2012 р. і до 50,5 % у 2013 р.

Крім цього, для більшості регіонів приріст промислового виробництва має нетривалий характер. Зокрема, лише дві області демонструють помітне промислове зростання протягом трьох останніх років - Вінницька (у січні-вересні, відповідно: 2011 р. – 0,3 %, 2012 р. – 8,5 %, 2013 р. – 13,1 %) та Кіровоградська (у січні-вересні, відповідно: 2011 р. – 11,2 %, 2012 р. – 8,4%, 2013 р. – 8,5 %). На нашу думку, позитивна промислова динаміка зазначених регіонів криється у специфіці структури виробництва – його основу складають споживчі товари короткострокового використання (Вінницька – 52,5 %, Кіровоградська – 51,5 %). Натомість, регіони, які спеціалізуються на виробництві товарів проміжного споживання, продовжують скорочення виробництва. До цієї групи регіонів і належать промислові лідери, для яких частка товарів проміжного споживання перевищує 40 %. До того ж, у всіх чотирьох промислових лідерах (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська області) триває скорочення експорту товарів (на 3,3 %, 14,2 %, 12,4 % та 16,8 % відповідно).

Інша показова тенденція пов'язана з інвестиційною діяльністю у регіонах. *По-перше*, найбільшого падіння з усіх сфер реального виробництва зазнало будівництво, яке водночас є найбільш інвестиційно залежною сферою. *По-друге*, у 2013 р. у регіонах яскраво проявилась вимушена альтернативність напрямів інвестування, оскільки основним джерелом інвестицій залишаються власні кошти підприємств, частка яких досягла 63,9 %. Підтвердженням цьому є те, що за підсумками січня-вересня жоден з регіонів не мав приросту одночасно у промисловості і у будівництві. До цього додається загальне скорочення інвестицій в основний капітал. Так, збільшення обсягів капітальних вкладень спостерігалося лише у 9 регіонах, тоді як у січні-вересні 2012 року – у 23 регіонах.

Висновки. Таким чином, на зміну сировинній експортної орієнтації і проміжному виробництву як чинникам промислового зростання остаточно виходить орієнтація на внутрішній ринок і збільшення глибини переробки експортної продукції.

Список використаних джерел

1. «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року». Постанова Кабінету Міністрів України № 1001 від 21 липня 2006 р.

2. Проект Закону України «Про засади державної регіональної політики» (реєстраційний номер 3135 від 28 серпня 2013 р.), стаття 8, п. 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/ pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48085

3. Цілі державної регіональної політики до 2020 року / Матеріали до засідання Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку 26 липня 2013 р.

4. European Commission. Regional Policy.-[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.ua/regional_policy/thefunds/cohesion/index_en.cfm